

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ІВАНА ФРАНКА

Кафедра технологічної та професійної освіти

«До захисту допускаю»
завідувач кафедри технологічної та професійної освіти,
доктор педагогічних наук, професор
_____ Л. В. Оршанський

«_____» травня 2024 р.

ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В ПОЗАУРОЧНИЙ ЧАС
ЗАСОБАМИ ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВОГО МИСТЕЦТВА

Спеціальність 014.10 Середня освіта (Трудове навчання та технології)

Магістерська робота

на здобуття професійної кваліфікації – вчитель трудового навчання,
технологій та креслення закладу загальної середньої освіти

Автор роботи: Бурдюх Вікторія Вікторівна _____
підпис

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Оршанський Леонід Володимирович _____
підпис

Дрогобич – 2024

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Завідувач кафедри ТПО

27.10.2022 р.

(підпис)

(дата)

ЗАВДАННЯ

на підготовку магістерської роботи

1. Тема: «Виховання учнівської молоді в позаурочний час засобами декоративно-ужиткового мистецтва».

2. Керівник – доктор пед. наук, професор Оршанський Леонід Володимирович.

3. Студент – Бурдюх Вікторія Вікторівна.

4. Перелік питань, що підлягають висвітленню у кваліфікаційній роботі:

- 1) розкрити сутність і зміст ключових категорій і понять дослідження;
- 2) виявити виховний потенціал декоративно-ужиткового мистецтва у формуванні художньо-естетичних цінностей учнів;
- 3) схарактеризувати особливості розвитку творчих здібностей учнів засобами декоративно-ужиткового мистецтва.
- 4) визначити роль закладу загальної середньої освіти у вихованні школярів на традиціях декоративно-ужиткового мистецтва;
- 5) з'ясувати вплив естетичного середовища школи на виховання учнівської молоді.

5. Список рекомендованої літератури:

1. Антонович Є.А., Захарчук-Чугай Р.В., Станкевич М.Е. Декоративно-прикладне мистецтво. Львів : Світ, 1992. 272 с.
2. Антонович Є.А., Проців В.І., Свид С.П. Художні техніки у школі : навч.-метод. посіб. Київ : ІЗМН, 1997. 312 с.
3. Булашев Г. Український народ у своїх легендах. Київ : Довіра, 1993. 413 с.
4. Воропай О. Звичай нашого народу. Етнографічний нарис. у 2-х т. Київ: Оберіг, 1993. 592 с.
5. Ганжа П. Таємниці українського рукомета. Київ : Мистецтво, 1996. 190 с.
6. Гасюк О.О., Степан М.Г. Художнє вишивання: Альбом. Київ: Вища школа, 1989. 186 с.
7. Історія української культури / за заг. ред. І.Крип'якевича. Львів: Видання Івана Тиктора, 1937. 346 с.
8. Кара-Васильєва Т.В., Заволокіна А.О. Українська народна вишивка. Київ: Либідь, 1996. 180 с.
9. Кривач Д.П., Овсійчук В.А., Черепанова С.О. Українське мистецтво: навч. посіб. у 3-х ч. Львів : Світ, 2003. Ч. 1. 256 с.; 2004. Ч. 2. 268 с., 2005. Ч. 3. 268 с.
10. Литвиненко Є.М. Голки, нитки, намистинки. Київ: Веселка, 2021. 168с.
11. Матейко К.І. Український народний одяг. Київ: Наукова думка, 1977. 102 с.
12. Народні художні промисли України: Довідник. Київ: Наукова думка, 1966. 96 с.
13. Ніколаєва Т.О. Історія українського костюма. Київ: Либідь, 1996. 146 с.
14. Сорокіна Л.М. Вчимося вишивати: Альбом. Київ: Рад. школа, 1986. 94 с.
15. Український народний орнамент О.П. Косач / укл. Т. Серебреннікова. Київ: ТОВ «ВД АДЕФ-Україна», 2022, 140 с.

№ з/п	Назва етапу	Термін виконання	Термін звіту перед керівником, кафедрою
1.	Вивчення й аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури; визначення вихідних положень дослідження (об'єкт, предмет, методи); формування мети; постановка завдань.	до 10.03.2023 р.	16.03.2023 р.
2.	Підготовка 1-го розділу роботи.	до 10.10.2023 р.	27.10.2023 р.
3.	Підготовка 2-го розділу роботи.	до 12.02.2024 р.	27.02.2024 р.
5.	Формування висновків. Оформлення роботи.	до 30.04.2024 р.	10.05.2024 р.
6.	Перевірка роботи на плагіат	до 14.05.2024 р.	17.05.2024 р.
7.	Попередній захист роботи і рецензування.	до 21.05.2024 р.	28.05.2024 р.

7. Дата видачі завдання – 27.10.2022 р.

8. Термін подачі роботи керівнику – 14.05.2024 р.

9. З вимогами до виконання роботи і завданням ознайомлений _____ Бурдюх В.В.

10. Керівник _____ Оршанський Л.В.

ЗАХИСТ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ

1. Тема: «Виховання учнівської молоді в позаурочний час засобами декоративно-ужиткового мистецтва».

Оцінка за стобальною шкалою: _____

Оцінка за національною чотирибальною шкалою: _____

Коротка мотивація захисту:

This image shows a single sheet of white paper with horizontal blue or grey ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are approximately 20 lines visible. The paper has a slight shadow on the right side, suggesting it's resting on a surface. There is no handwriting or other markings on the paper.

дата

Голова ЕК

підпис

прізвище та ініціали

Секретар ЕК _____

підпис _____

прізвище та ініціали _____

АННОТАЦІЯ

Бурдюх В.В. Виховання учнівської молоді в позаурочний час засобами декоративно-ужиткового мистецтва. – Рукопис.

На основі аналізу наукової, енциклопедичної та мистецтвознавчої літератури розкрито сутність і зміст ключових категорій і понять дослідження: «народні художні ремесла», «народні художні промисли», «декоративно-ужиткове мистецтво». Аналіз науково-педагогічної літератури дозволив виявити виховний потенціал декоративно-ужиткового мистецтва у формуванні художньо-естетичних цінностей учнів, а також схарактеризувати особливості розвитку творчих здібностей учнів засобами декоративно-ужиткового мистецтва.

У магістерській роботі визначено роль закладу загальної середньої освіти у виховному процесі школярів на мистецьких традиціях українського народу, з'ясовано вплив естетичного середовища школи та визначено педагогічні умови виховання школярів засобами народного декоративно-ужиткового мистецтва.

Ключові слова: декоративно-ужиткове мистецтво, мистецькі традиції українського народу, виховання, школярі, заклад загальної середньої освіти, художньо-естетичні цінності, творчі здібності.

SUMMARY

Burdiukh V.V. Education of pupils' youth in extracurricular time by means of decorative and applied arts - Manuscript.

Based on the analysis of scientific, encyclopaedic and art history literature, the essence and content of the key categories and concepts of the study are revealed: «folk art crafts», «folk art crafts», «decorative and applied art». The analysis of the scientific and pedagogical literature has revealed the educational potential of decorative and applied arts in the formation of students' artistic and aesthetic values, as well as the peculiarities of developing students' creative abilities through decorative and applied arts.

The master's thesis defines the role of a general secondary education institution in the educational process of schoolchildren based on the artistic traditions of the Ukrainian people, reveals the influence of the aesthetic environment of the school and identifies the pedagogical conditions for educating schoolchildren through folk decorative and applied arts.

Keywords: decorative and applied arts, artistic traditions of the Ukrainian people, education, schoolchildren, general secondary education institution, artistic and aesthetic values, creative abilities.

ЗМІСТ

ВСТУП	2
Розділ 1. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВОГО МИСТЕЦТВА В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	5
1.1. Аналіз категоріально-понятійного апарату дослідження	5
1.2. Виховний потенціал декоративно-ужиткового мистецтва у формуванні художньо-естетичних цінностей учнів	9
1.3. Особливості розвитку творчих здібностей учнів засобами декоративно-ужиткового мистецтва на уроках технологій	16
Розділ 2. МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ ДЕКОРАТИВНО- УЖИТКОВОГО МИСТЕЦТВА	25
2.1. Важливість прилучення школярів до традицій декоративно- ужиткового мистецтва свого регіону	25
2.2. Вплив естетично оформленого середовища в етностилі на виховання школярів	33
2.3. Використання художніх традицій декоративно-ужиткового мистецтва у позаурочний час	40
ВИСНОВКИ	47
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	50
ДОДАТКИ	57

ВСТУП

Проблеми використання традицій декоративно-ужиткового мистецтва у вихованні молодого покоління цілком відповідає завданням Нової української школи. Адже заняття різними видами декоративно-ужиткового мистецтва в закладах освіти розвивають у молодого покоління естетичні емоції, художній смак і гармонійне сприйняття довкілля, здатність розуміти твори народного мистецтва й оцінювати прекрасне довкола себе у житті, а також сприяють активізації прагнень включатися у процес створення оригінальних декоративно-ужиткових виробів. Крім того, декоративно-ужиткове мистецтво допомагає відновлювати історично-духовну пам'ять народу, зосереджують увагу на глибинах естетичної і педагогічної свідомості українського етносу, дозволяють цілеспрямовано формувати художньо-ціннісні основи, творчі здібності, збагачують процес становлення національної самосвідомості.

Розвиваючись у річищі загальноєвропейського духу, українська культура відзначається деякими особливостями. Насамперед це зумовлено субетнічним різноманіттям населення України. Оригінальністю і своєрідністю кожного субетнічного утворення українців зосереджено у народній педагогіці, яка передається з покоління в покоління завдяки художнім ремеслам, промислам, декоративно-ужитковому мистецтву. Педагогічний потенціал декоративно-ужиткового мистецтва полягає в тому, що в них втілено духовне багатство народу, створене людиною, примноження якого сприяє розвитку національної культури. Про могутній психолого-педагогічний і виховний потенціал декоративно-ужиткового мистецтва, його роль та сутність йдеться у наукових працях мистецтвознавців і педагогів – І. Андрощука, Є. Антоновича, О. Воропай, П. Ганжи, Н. Ганнусенко, М. Гнатюка, О. Данченко, О. Добриводи, Д. Кривача, Р. Захарчук-Чугай, Л. Оршанського, М. Селівачова, В. Титаренко, А. Цини та багатьох інших.

Оскільки українське декоративно-ужиткове мистецтво відзначається виразними локальними особливостями і ньому збереглося багато архаїчних рис і ознак, то й українська народна педагогічна культура зберегла багато цінних

теорій і підходів, що потребують свого нагального втілення у теорію та практику сучасної школи. З цього приводу Р. Захарчук-Чугай зазначає, що художні традиції декоративно-ужиткового мистецтва допомагають відновлювати історично-духовну пам'ять і зосереджують увагу учнів на глибинах естетичної і педагогічної свідомості всього українського етносу. Вони дозволяють цілеспрямовано формувати аксіологічні уявлення школярів, збагачують процес становлення їхньої самосвідомості [37].

Отже, українське декоративно-ужиткове мистецтво є універсальним засобом формування та розвитку художньо-творчих здібностей учнів, їх образного мислення, емоційної сфери й естетичної свідомості, то нами для магістерського дослідження було обрано таку тему: **«Виховання учнівської молоді в позаурочний час засобами декоративно-ужиткового мистецтва».**

Об'єктом дослідження є навчально-виховний процес у закладі загальної середньої освіти.

Предмет дослідження — психолого-педагогічні аспекти виховання учнівської молоді засобами декоративно-ужиткового мистецтва в урочний та позаурочний час.

Мета дослідження: здійснити аналіз виховного впливу декоративно-ужиткового мистецтва на формування художньо-естетичних цінностей учнів та розробити відповідні методичні рекомендації.

Зважаючи на мету магістерської роботи, нами поставлені такі **завдання дослідження:**

- 1) розкрити сутність і зміст ключових категорій і понять дослідження;
- 2) виявити виховний потенціал декоративно-ужиткового мистецтва у формуванні художньо-естетичних цінностей учнів;
- 3) схарактеризувати особливості розвитку творчих здібностей учнів засобами декоративно-ужиткового мистецтва.
- 4) визначити роль закладу загальної середньої освіти у вихованні школярів на традиціях декоративно-ужиткового мистецтва;

5) з'ясувати вплив естетичного середовища школи на виховання учнівської молоді.

Практична значущість дослідження полягає у розробленні методичних рекомендацій для вчителів технологій закладів вищої освіти, які здійснюють навчально-виховний процес у закладі загальної середньої освіти, зокрема й засобами декоративно-ужиткового мистецтва. Укладено програму шкільної студії художньо-прикладної творчості «Родинні обереги», підготовлено сценарій брейн-рингу на тему «Художні ремесла мого краю».

Апробація результатів: виступ на III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Народне мистецтво Бойківщини: історія та сучасність» з доповіддю на тему: «Педагогічний потенціал народних ремесел у формуванні художньо-естетичних цінностей студентів» (Збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції до 90-х роковин від дня народження заслуженого майстра народної творчості України Мирослави Кот «Народне мистецтво Бойківщини: історія та сучасність» / ред. рада: Оршанський Л.В., Зимомря М.І., Ліщинська-Кравець Г.Л. та ін. Дрогобич: ДДПУ імені Івана Франка, 2023. С. 196 – 201).

Структура. Магістерська робота містить: загальну кількість сторінок – 67; основний текст – на 49 сторінках. Робота складається зі вступу, двох розділів (шести параграфів), висновків, списку використаних джерел (91 найменування) та додатків.

Розділ 1

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВОГО МИСТЕЦТВА В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

1.1. Аналіз категоріально-понятійного апарату дослідження

В описі явищ і процесів тривалого історичного періоду нерідко постає питання про розмежування понять, взаємозв'язку понять і термінів. Звісно, художньо-естетичним підґрунтям українського декоративно-ужиткового мистецтва були народні художні промисли та ремесла. За тривалий період свого існування ці форми народної художньої творчості остаточно вийшли за межі домашнього господарства у сферу культурної взаємодії між різними народами, сприяли розвитку товарообміну та торгівлі, трансформувалися у мистецький твори і музейні артефакти, пройшовши шлях від домашнього ремесла до промислового виробництва. Тому слід визначити межу між «ремісником» і «кустарем», «ремеслом» і «промислом» у різні періоди вітчизняної історії.

Для різнобічного вивчення цього питання розглянемо трактування таких понять у галузі народних художніх промислів, як ремесло, народний промисел, кустарна промисловість, художнє виробництво, декоративно-ужиткове мистецтво, ремісник, майстер, підмайстер, кустар у трактуванні енциклопедистів. Так, найпопулярнішим є визначення подане в більшості словників, зокрема й Академічному тлумачному словнику української мови, де під поняттями «ремесло» розуміється «дрібне виробництво готових виробів, що базується на ручній техніці при відсутності виробничого поділу праці» [70], тоді «ремісник» – це «особа, яка володіє певним ремеслом і виготовляє на продаж та на замовлення вироби ручним кустарним способом, користуючись власними засобами виробництва» [72]. Натомість, у словнику синонімів

української мови ремесло розглядається як дрібне виробництво готових виробів, в розмовній мові поряд з ним використовуються такі синоніми, як майстерство, рукомесло, ремесство, а також промисел, тобто виробництво виробів з метою добування засобів існування [71], відтак ремісник є дрібним товаровиробником і порівнюється із кустарем, майстровим [73].

Отже, значення понять «ремесло» і «промисел» є практично тотожними, адже в них праця використовується як спосіб добування засобів для існування (згадаємо таку приповідку – «ремесло на плечах не висить і хліба не просить, а хліб дає» [69]). Однак, на наше переконання у ремеслі все ж переважає духовна складова, адже приповідку «без ремесла, як без рук», можна трактувати і в нематеріальному значенні [69]. З іншого боку, художнє ремісництво вийшло з народного мистецтва, причому ремісник залежав від моди та смаку замовника, а кустарні промисли набували характеру деяких видів декоративно-ужиткової творчості та ремесел, проте вони охоплювали й інші сфери господарських занять, пов'язаних із виготовленням суто предметів вжитку та засобів праці.

Цікавим, на наш погляд, є зіставлення перекладу зазначених вище понять англійською мовою (див. табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Переклад термінів, пов'язаних з народними художніми
промислами та ремеслами

№ з/п	Термін	Переклад
1.	Ремесло	Craft (технічні навички) Occupation (професія)
2.	Художнє ремесло	Artistic craft
3.	Навчання ремеслу	Learn a trade, learning a craft
4.	Промисел	Trade, business (заняття, справа) Enterprise (підприємство)
5.	Кустарний промисел	Homecraft, handicraft (домашнє ремесло, ручне ремесло)
6.	Художній промисел	Artistic fishing
7.	Ремісник	Artisan, handicraftsman
8.	Ручна, кустарна робота	Manual, artisanal work
9.	Майстер	Master
10.	Підмайстер	Journeyman, apprenticeship

11.	Народне мистецтво	Folk art
12.	Декоративно-ужиткове мистецтво	Decorative and applied art
13.	Декоративно-прикладне мистецтво	Arts and crafts

Із таблиці 1.1 видно, що кустарна робота невіддільна від ручного ремесла (*hand i craft*), вона ж – робота вдома, тому ремесло, промисел та ремісник у своїй основі мають спільне слово «craft», а поняття «декоративно-ужиткове мистецтво», «художнє ремесло», «промисел», «кустарний промисел» часом навіть тотожні, причому останній передбачає в ручну працю вдома. Крім того, промисел і навіть навчання ремеслу мають загальну складову – «*trade*» (торгівля). Таким чином, проаналізувавши трактування термінів у галузі народних художніх промислів і ремесел, зауважимо основні спільні та відмінні ознаки цих понять.

Історичні етапи розвитку народних художніх промислів показують, що в їх основі лежить поєднання ручної та механізованої праці. З розвитком промисловості «виживали» здебільшого лише художні, оригінальні промисли, які мали сталі мистецькі традиції. Ремісник – це професія, людина, що володіє певним ремеслом, традиційною технологією виготовлення виробів. Ремісник може бути майстром та/або підмайстром, при цьому перший має документ (сертифікат), що підтверджує вищий рівень кваліфікації та може керувати власним підприємством, підготовкою майбутніх ремісників. Натомість підмайстер, набувши певний досвід роботи, працює на майстра за договором. Майстер із певного виду ремесла та майстер народних художніх промислів – поняття близькі, однак не тотожні. Майстер володіє знаннями й уміннями в певній галузі ручного виробництва, навчений використовувати інструменти, пристрої, технічні засоби, володіє технологіями та секретами ремесла. Натомість майстер народних художніх промислів є фахівцем, який здійснює творче варіювання (інтерпретацію) виробів, застосовуючи особливості формотворення, орнаментики, підбору кольорів, притаманних певній території. Ремесло як дрібне ручне виробництво з використанням простих інструментів, пристосувань й обладнання, передбачає виготовлення дрібних серій виробів як

для задоволення потреб сім'ї, так і для реалізації. а промисел – це колективна виробнича діяльність, пов'язана з певними місцевими мистецькими традиціями, використанням спеціальних інструментів, обладнання і механізмів із метою виготовлення дрібнотоварної продукції на продаж.

Щодо декоративно-ужиткового мистецтва, то у Великій Українській Енциклопедії воно трактується галузь творчості, мистецтво створення та художнього оформлення виробів, переважного побутового призначення [29]. У Вікіпедії зазначається, що декоративно-ужиткове мистецтво – один із видів художньої діяльності, твори якого поєднують естетичні та практичні якості. Декоративне означає «прикрашати», ужиткове ж означає, що речі мають практичний вжиток, а не лише є предметом естетичної насолоди [30].

Підсумовуючи, зазначимо, що зміст базових понять у галузі народних художніх промислів, ремесел, декоративно-ужиткового мистецтва трансформується з перебігом історії подій та соціально-економічними змінами у суспільстві: низка понять еволюційно змінюється, нові терміни заміщують попередні, значення окремих категорій застаріває, перемінюється зміст того чи іншого явища тощо. У зв'язку з цим, опираючись на попередників, історики, мистецтвознавці, енциклопедисти постійно оновлюють зміст понять і категорій, розставляючи акценти, виділяючи ті чи інші риси, характерні для певного історичного періоду. Паралелі в англійській мові вказують на практично аналогічні взаємозв'язки між ключовими поняттями, однак у них відсутня видима історична наступність.

Отже, у дослідженні будемо використовувати такі визначення ключових понять: 1) народні художні ремесла – це ручне виготовлення та декорування виробів (предметів вжитку, засобі праці, одягу й ін.) на основі локальних мистецьких традицій і за відсутності внутрішньовиробничого поділу праці; 2) народні художні промисли – це історично зумовлена організаційна форма дрібнотоварного виробництва художніх виробів на продаж при обов'язковому застосуванні творчої ручної праці та відповідних засобів (інструментів, пристосувань, обладнання); 3) декоративно-ужиткове мистецтво – сфера

творчої художньо-трудової діяльності людини, результатом якої є створення декоративних виробів, що синтезують у собі естетичні й утилітарні якості та властивості.

1.2. Виховний потенціал декоративно-ужиткового мистецтва у формуванні художньо-естетичних цінностей учнів

Нині у вітчизняній педагогіці й освіті продовжує утверджуватись гуманітарна парадигма. Ідея гуманітаризації визначає зовсім інший напрям у педагогічній науці, основою якого є реалізація педагогічного потенціалу різними мистецькими засобами (у нашому випадку – засобами декоративно-ужиткового мистецтва), що сприяють «ефективному формуванню в учнів морально-естетичної свідомості, освоєнню художньо-естетичних цінностей, допомагають самостійно осмислювати навколишню дійсність у всій її цілісності, перекладаючи їх у внутрішню творчу активність» [47, с. 121].

У технічний та інформаційний вік людина постала перед необхідністю переоцінки цінностей, зміни пріоритетів, духовного перетворення особистості, тому важливою є робота, спрямована на формування художньо-естетичних цінностей учнів засобами декоративно-ужиткового мистецтва.

Аналіз масової практики з вивчення різних видів мистецтва, зокрема й декоративно-ужиткового, свідчить, що навчання різним його видам часто носить не прикладний, а інформативний характер. Проте результати наукового пошуку багатьох дослідників показують, що недостатньо знайомити учнів із різними видами мистецтв лише з метою накопичення знань про них, адже «...пізнання мистецтва лише на інтелектуальному рівні як збіднює уявлення школярів про твори, так і може суттєво спотворювати його справжній сенс, ідею, зміст тощо ...» [50, с. 44]. Оскільки твори мистецтва мають значний виховний потенціал, важлива найбільш повна його реалізація, щоб, по-перше, учні навчилися як споглядати, так і розуміти ідею майстра, давати оцінку, шукати сенс, розрізняти особливості тощо, а по-друге, у процесі сприйняття в

учнів розвивалося естетичне почуття, з'явилося бажання самим творити та створювати особистісно значущі предмети декоративно-ужиткового мистецтва. При цьому художньо-естетичне виховання має сприяти духовному збагаченню учнів, адже «головною характеристикою гуманітарності виступає розвиток людської якості, того, що становить істинно людську сутність, у його співвідношенні зі світом цінностей, культури, людських відносин» [2, с. 121].

Аналіз наукової літератури дозволив нам визначити сутність *художньо-естетичного виховання учнів* як організацію діяльності педагога, спрямовану на формування художньо-естетичних цінностей учнів засобами декоративно-ужиткового мистецтва, що полягає у розвитку естетичних емоцій, естетичного смаку, естетичного сприйняття, здатності розуміти твори народного мистецтва й оцінювати прекрасне у житті, а також в активізації прагнення учнів включатися у процес виготовлення декоративно-ужиткових виробів. Важливу роль формуванні художньо-естетичних цінностей учнів відіграє їх прилучення до народної культурної спадщини як особливого ціннісного феномену. Використання народного мистецтва у освітньому процесі присвячено дослідженням таких вітчизняних учених, як І. Андрощук, Є. Антонович, В. Бойчук, Г. Бучківська, Р. Захарчук-Чугай, М. Курач, Л. Оршанський, А. Руденченко, М. Станкевич, В. Титаренко, А. Цина й ін. Зокрема, колектив авторів першого в Україні й донині популярного підручника «Декоративно-прикладне мистецтво» справедливо зазначають, що «народне мистецтво, як і мистецтво взагалі, багатофункціональне, і одна з функцій – виховна. У народному мистецтві закладено великий виховний потенціал» [3, с. 13].

На сучасному етапі в освіті пріоритет належить гуманітарної парадигмі, створюються найсприятливіші умови на формування художньо-естетичних цінностей молодого покоління з урахуванням ідеї народності. Думка про народне виховання є одним із центральних у педагогічній теорії видатного вітчизняного психолога і педагога К. Ушинського. Він точно зауважує, що «є лише загальна всім природжена схильність, яку завжди може розраховувати виховання: те, що ми називаємо народністю. Виховання, створене самим

народом і засноване на народних засадах, має ту виховну силу, якої немає в найкращих системах, що ґрунтуються на абстрактних ідеях або запозичених у іншого народу» [83, с. 252-253].

У вік новітніх технологій люди нерідко перестають сприймати світ з художньо-естетичного боку, стають більш агресивними по відношенню один до одного (про що свідчить повномасштабний напад росії на Україну), звужується їх культурний світогляд, відбувається духовно-моральне збіднення: «Чим вужчим є культурний світогляд людини, тим більше він нетерпимий до всього нового і «надто старого». Нове здається йому зухвалим, а старе – немодним» [2, с. 115]. У зв'язку з цим, однією з важливих складових формування художньо-естетичних цінностей учнів є розширення їх культурного світогляду шляхом прищеплення інтересу до декоративно-ужиткового мистецтва і народних традицій, що є вітчизняним духовним багатством та містить у собі величезний виховний потенціал.

Значення народного декоративно-ужиткового мистецтва неодноразово підкреслювали педагоги-дослідники. Так, Є. Антонович зазначає: «Мистецтво, народжене народним колективом, – завжди геніально, завжди зберігає у собі величезну плідну і невмираючу енергію на індивідуальність та є її прикладом величі й сили справжньої художньої творчості» [3, с. 20]. Процес формування художньо-естетичних цінностей учнів розпочинається із споглядання творів народних майстрів, потім вони намагаються виявити творчі здібності, брати участь у процесі виготовлення виробів, що надає більший емоційний вплив, розвиває здатність розуміти та цінувати мистецтво, усвідомлювати сутність декоративно-ужиткового мистецтва, прагнути створення, здавалося б, найпростіших, але власних творів – декоративно-ужиткових виробів.

Як зазначалося у першому параграфі, декоративно-ужиткове мистецтво – це вид творчої діяльності, що має витоки у народній художній культурі. У процесі цієї діяльності створювалися декоративно-ужиткові вироби ручним способом, що синтезують у собі естетичні й утилітарні якості. «Людина з давніх-давен намагалася зробити свій побут зручнішим, виготовляючи

предмети домашнього вжитку з підручних, доступних матеріалів. Від покоління до покоління передавалися секрети майстерності, зберігалися традиції, й водночас привносилося щось нове» [3, с. 16].

Відтак виховний потенціал декоративно-ужиткового мистецтва полягає в тому, що в них втілено духовне багатство народу, створене людиною, примноження якого сприяє розвитку національної культури: «...селянські маси створювали та виносили на повсякденну побутову поверхню життя художні цінності, глибокі за творчим задумом та виняткові за красою. Ці цінності ніяк не можуть бути знехтуваними та невідзначеними у загальній історії українського мистецтва» [51, с. 14].

Отже, твори народних майстрів, художників декоративно-ужиткового мистецтва, формуючи предметно-просторове довкілля, надають значний вплив на виховання особистості. Радість, оптимізм, прийнятий як світогляд і спосіб життя, втілюються у творах декоративно-ужиткового мистецтва. Їх форми, колористика, тематика сприяють формуванню людиноподібної предметного та духовного довкілля, завдяки чому складається психічно і фізично здорова людина. Житло людини має стати «живим простором живих речей», неодноразово зазначав Я. Запаско. Саме такими живими речами є вироби народних майстрів, які не лише проводять у сучасність принцип загальності краси, а й досягають це у природній відповідності до національних традицій. Народні художні ремесла «здатні протистояти відчуженню людини від своєї історико-культурної цілісності від рідної землі; небезпеки переродження психології творця в психологію руйнівника» [90, с. 27].

Аналіз наукової літератури дозволив з'ясувати, що виховний потенціал декоративно-ужиткового мистецтва полягає у таких характерних властивостях, розкривається завдяки таким принципам, як традиційність, утилітарність, декоративність, працьовитість (колективний характер творчості). Дамо цим принципам стислу характеристику.

Традиційність. Важливою характеристикою традиційного декоративно-ужиткового мистецтва є колективний характер творчої діяльності, стійка,

тривала в часі і поширена в широкому соціальному середовищі й етнічному просторі традиційність. Нині, коли благоустроєність і цивілізація набувають у житті першочергового значення, люди починають забувати свої національні традиції, що може призвести до знищення народної культури, втрати національної самобутності. «Тільки відродження традицій може призупинити згубний процес духовних втрат, деформацій, деградації» [16, с. 6].

З цього приводу лауреат Нобелівської премії К. Лоренц уважав розрив із традицією одним із смертних гріхів сучасного людства. При включенні традиційних цінностей у життя сучасного соціуму слід на уважати, що традиції народного мистецтва поступово і на перший погляд непомітно змінюються й оновлюються, вони виявляються у формі безпосередньої передачі від покоління до покоління, від соціуму до соціуму навичок, форм, прийомів, техніки творчості та самих творів, форм їх побутування та сприйняття.

В «Академічному тлумачному словнику української мови» традиція визначається як «досвід, звичаї, погляди, смаки, норми поведінки і т. ін., що склалися історично й передаються з покоління в покоління» [79]. Можна зробити такий висновок: традиція – це те, що ми передаємо з покоління в покоління та зберігаємо довгий час у народній пам'яті. Однак це визначення, на наш погляд, недостатньо відображає зміст цього поняття. Більше повне визначення подає О. Воропай, вважаючи, що «традиція включає моделі відчуття, мислення, поведінки і, крім того, норми, навички, звичаї, культурні досягнення, що є цінністю для членів етносу, а також способи їх трансляції від покоління до покоління» [15, с. 4]. Дослідник Г. Булашев трактує поняття «традиція» більш ширше, зазначаючи: «для того, щоб щось передалося, потрібно, щоб це було не просто об'єктом, який транслюється за допомогою якогось механізму, а й певною цінністю» ... «відбуватися це може не лише від батька до сина, а й від діда до онука» [12, с. 11].

Художньо-естетичні цінності, які створювалися народом упродовж століть, набули характеру традицій; вони постійно поповнюються новими творами декоративно-ужиткового мистецтва, сприяють розвитку національної

культури українців. У цій справі особливе місце займає сфера художньо-естетичної діяльності, результатом якої є поява декоративно-ужиткових виробів, котрі відрізняються оригінальністю та декоративністю оздоблення, безперечно, впливають на молоде покоління, їхній душевний, емоційний стан, допомагають зрозуміти навколишній світ, створюють своєрідне національне мистецтво, відзначене неповторністю за своєю формою і декором. Тому слід звертати увагу на те, що через традиції відбувається зв'язок поколінь, об'єднання народу, духовне збагачення людей, бо «тільки розуміючи традицію як цінність, можна говорити про неї як про змістовну форму наступності культури» [34, с. 120].

Утилітарність. Вироби, які виготовляла людина впродовж століть, були нерозривно пов'язані з побутом і мали практичне призначення, тому для того, щоб учні отримали уявлення про народні художні ремесла, необхідно знайомити їх із різноманітними предметами домашнього вжитку, які складали спосіб життя українського народу у різні часи. У творах народних художніх промислів і ремесел у всій повноті розкривається сам творець, вміння втілити у процесі творчості свій задум, виходячи із життєвого і практичного досвіду. І це допомагає зрозуміти учням те, з чого складався побут, зрозуміти характер житла, усвідомити предметний світ людей.

Декоративність. У словнику «Декоративно-ужиткове мистецтво» зазначається, що «декоративність побутового предмету органічно злита з практичним призначенням і ніколи не позбавляє його реальної побутової цінності» [28, с. 135]. Якщо спочатку вироби декоративно-ужиткового мистецтва виконували лише утилітарне призначення, то згодом у людини виникло бажання прикрашати їх, робити привабливими. Художні предмети з часом стали вирізнятися неповторністю форм, декоративністю, естетичністю. Виготовляючи виріб, майстер почав думати не лише про його практичне застосування в побуті, а й про його витонченість та красу. З простих матеріалів створювалися справжні твори, які становили частину навколишнього світу, з яким люди стикалися повсякденно, впливали на їхню душу естетично,

образною структурою, сприяли виникненню емоцій, впливали на їхнє ставлення до всього навколишнього.

Працьовитість. Процес творчої діяльності не завжди може бути легким, але під час роботи зі учнями необхідно намагатися розвивати у них бажання створювати художньо-естетичні вироби, виявляти терпіння, працюовитість. Важливо ґрунтуватися на положеннях В. Беха, який виділив п'ять основних елементів організації дитячої трудової діяльності: 1) мета праці; 2) процес діяльності; 3) відпрацювання навичок; 4) результат праці; 5) колективні відносини творчої діяльності [5]. Ці елементи повинні перебувати у постійному взаємозв'язку і взаємопроникненні. «Праця виховує, особливо естетично, не тоді, коли дитина надає руху своїм рукам і ногам, а коли чітко організує ці рухи в руслі реального втілення ідеального виконання трудового процесу» [45, с. 77].

Відтак у процесі формування художньо-естетичних цінностей учнів велику увагу слід приділяти розвитку працюовитості, адже: «трудова діяльність людини спрямована на те, щоб видозмінити, переробити, удосконалити дійсність. Праця прекрасна тим, що множить красу життя, творить її, зберігає й оберігає» [83, с. 284]. При цьому необхідно орієнтуватися на зміст праці, наповнений художньо-естетичними цінностями, щоб його організація була логічно вибудованою педагогічною системою, щоб творчі невдачі у процесі створення виробів призводили до розвитку негативних емоцій, не викликали огиди до праці.

Таким чином, виховний потенціал декоративно-ужиткового мистецтва у формуванні художньо-естетичних цінностей учнів полягає у дотриманні принципів традиційності, утилітарності, декоративності та працюовитості (колективного характеру творчості). Декоративно-ужиткове мистецтво є універсальним засобом формування та розвитку художньо-естетичних цінностей, творчих здібностей, образного мислення, емоційної сфери й естетичної свідомості учнівської молоді.

1.3. Особливості розвитку творчих здібностей учнів засобами декоративно-ужиткового мистецтва на уроках технологій

Формування компетентностей учнів закладу загальної середньої освіти є одним із першочергових завдань освітнього процесу, які забезпечує вчитель трудового навчання та технологій. Необхідно зазначити, що професійна майстерність вчителя технологій також характеризується ступенем розвитку його здібностей (педагогічних, творчих, технічних, художніх тощо), які застосовуються у різних сферах педагогічної діяльності в школі. Відтак з позиції діяльнісного підходу необхідно виділити такі сфери: навчальну, художньо-творчу, науково-дослідницьку та педагогічну.

Стосовно організації занять різними видами декоративно-ужиткового мистецтва в закладах загальної середньої освіти, то тут необхідно говорити передовсім про художньо-трудова здібності. Для того щоб розвиток художньо-трудова здібностей був ефективнішим, необхідно створювати умови для максимальної реалізації особистості учня в сферах творчої діяльності.

Виховання школярів засобами декоративно-ужиткового мистецтва в позаурочний час має здійснюватися за такими *напрямами*:

1) використання традицій національної художньої культури та декоративно-ужиткового мистецтва на заняттях у художньо-прикладних гуртках і студіях;

2) організація етнографічних екскурсій до краєзнавчих і художніх музеїв, підприємств народних художніх промислів;

3) використання нетрадиційних форм занять з елементами народної педагогіки (майстер-класів, тренінгів, виставок, конкурсів, фестивалю ремесел);

4) організація науково-дослідницької роботи з метою збереження та розвитку традиційної культури рідного краю, збирання етнографічних колекцій для шкільного музею, декоративне оформлення приміщень закладу освіти тощо.

Таким чином, використовуючи можливість вивчення традицій народної художньої творчості рідного краю на заняттях з декоративно-ужиткового мистецтва, учні усвідомлюють особливу значущість регіональної художньої культури. Школярі починають цікавитися традиціями, тому знаходять зв'язок між власними уподобаннями в народному мистецтві та заняттями своїх предків. Тут на передній план виходить виховне значення вивчення художніх технологій у різних видах декоративно-ужиткового мистецтва.

Правильно зрозуміти й оцінити поведінку, виробничу, творчу і розумову діяльність учнів на заняттях із декоративно-ужиткового мистецтва допомагає знання психологічних засад організації навчальної діяльності, розроблених такими вітчизняними вченими, як І. Бех, М. Боришевський, М. Варій, О. Запорожець, Г. Костюк, С. Максименко, В. Моляко, В. Рибалка та ін. Ці знані вітчизняні психологи стверджують, що однією з особливостей творчого мислення, що призводить до появи нових художніх ідей, є вміння бачити нове у відомому, використовувати накопичені знання у новій ситуації. Підтвердженням цьому є, наприклад, використання давніх секретів народних ремесел у створенні сучасних етнодизайнерських виробів (див. рис. 1.1).

Під час практичних занять із декоративно-ужиткового мистецтва учням слід запропонувати виготовляти традиційні (характерні для певного регіону України) декоративно-ужиткові вироби, які сприяють постійному творчому пошуку учнів. На думку О. Ковальова: «В освоєнні традиційних народних технологій є така важлива послідовність: від створення емоційного ставлення у учня – до знань, від знань – до умінь та навичок» [47, с. 12]. Саме після того, як у учня створено емоційне ставлення до народної культури рідного краю, необхідно переходити до освоєння знань з історії, особливостей формотворення, підбору кольорової гами, розроблення орнаментальних композицій, нових елементів і мотивів, а потім – до формування умінь і навичок у процесі художньої обробки матеріалів, тобто роботи з різними інструментами, пристосуваннями, обладнанням.

Рис. 1.1. Сучасні вироби в етнічному стилі

Розроблені навчально-творчі завдання для учнів визначають нові орієнтири у художньому, естетичному, національно-патріотичному вихованні майбутніх вчителів технологій, пов'язані з прилученням їх до історії декоративно-ужиткового мистецтва і їх розвитком у рідному краї. Необхідно показати учням, як природне середовище служить народним майстрам джерелом їхнього натхнення, прояву творчості, впливає на створення нових образів, мотивів, налаштовує на емоційний лад.

Запропоновані учням завдання мають різні цілі та завдання, однак методичні рекомендації і структура творчої діяльності мають багато спільного. Так, розроблення ескізів розпочинається з демонстрування зразків народного мистецтва, творчих робіт учнів, детального вивчення мистецьких традицій у кожному виді декоративно-ужиткового мистецтва. Далі учні проектують виріб за власними ескізами. Цілком творчими ці розробки ще не є, але вони виконуються з урахуванням аналізу та комбінування аналогічних робіт, тому характеризувати цей вид діяльності можна як частково-пошуковий. З перших робіт головна увага у постановці завдань має приділятися авторській відповідальності за проєкт і виконаний виріб у матеріалі.

Перед виконанням творчої роботи (в одній з декоративних технік) учні отримують завдання вести щоденник спостережень, де необхідно записувати, які труднощі виникали, які прийоми виконання роботи були раціональнішими і що нового було відкрито для себе. На наступному етапі, використовуючи свій щоденник спостережень та прогнозуючи викладання цієї техніки на заняттях із дітьми в школі, учні складають методичні рекомендації щодо виконання тих чи інших декоративно-ужиткових виробів. Удосконалюючи свої вміння і навички, вони планують виготовляти вироби, зважаючи на народні мистецькі традиції свого регіону. При цьому вчитель має розробити методичні рекомендації для дітей різних вікових груп, тобто відповідно до складності завдання. На початковому етапі освоєння декоративної діяльності учні вивчають багато технологій вперше, тобто проходять складний шлях творчості. Це дозволяє вчителю, з одного боку, стати в позицію учня, а з іншого, освоюючи творчі прийоми роботи над декоративно-ужитковим виробом, конструювати завдання для учнів із метою формування потреби у творчості. Крім цього, працюючи над виробом, учень аналізує помилки та труднощі, з якими він стикається, що дозволяє передбачити проблеми, які можуть виникнути в аналогічній роботі при вивченні інших художніх технік. Таким чином, така структура занять значно підвищує художньо-творчу активність учнів й сприяє розвитку художньо-трудових здібностей.

У процесі художньо-педагогічної підготовки майбутніх вчителів технологій, на наше глибоке переконання, найдоцільніше звертатися до методів етнопедагогіки [4; 15; 16; 17; 34 та ін.]. Застосування методів і способів етнопедагогіки, відпрацьованих у процесі еволюції, дозволяє використовувати в освітній діяльності так звані природовідповідні та здоров'язберігаючі технології; поєднувати виховання національної самосвідомості, укорінення у свідомості молодого покоління базисних понять, що визначають духовне життя нації (Батьківщина, сім'я, рідна мова, народ, його історія, віра та ін.), зі створенням сприятливих умов для включення учня в минуле і сьогодення

світової культури на основі діалогу культур, відкритої комунікації в дусі взаємоповаги та взаєморозуміння.

Відтак, на наш погляд, етнопедагогічні традиції українського народу необхідно розглядати в єдності із загальнокультурними (передовсім загальноєвропейськими) та художніми традиціями, що знаходять відображення у педагогічному досвіді. Процес навчання і виховання з використанням окремих прийомів етнопедагогіки буде успішним, якщо він є результатом співтворчості педагога та учня; включення до педагогічного процесу етнохудожніх та етнопедагогічних традицій має сприяти збереженню народної культури, передачі прийдешнім поколінням культурної спадщини народу. У процесі виховання та навчання мають бути враховані виховні й освітні функції народного мистецтва, регіональні школи народної майстерності як фундаментальні пласти народної, мистецької культури. Необхідно знайомити учнів з такими чинниками народного виховання, як природа, гра, слово, праця, спілкування, традиції, мистецтво, релігія, а також із засобами народної педагогіки – прислів'ями, загадками, піснями та казками.

Вибір теми науково-дослідницької роботи ґрунтується на особистій зацікавленості учнів. Якщо в сім'ї плекаються традиції художніх ремесел або залишилися відомості про предків – народних майстрів, а також зразки виробів народного декоративно-ужиткового мистецтва, то переважно учням пропонується розробляти відповідні теми на кшталт: «Гуцульське «сухе» різьблення – традиційний промисел родини Корпанюків». Якщо в сім'ї втрачено зв'язок із народною художньою культурою, то теми пропонуються вчителем на вибір.

Важливою складовою розвитку художньо-трудових здібностей учнів, на наш погляд, є проведення досліджень у межах своєї діяльності у галузі викладання декоративно-ужиткового мистецтва. Проводячи дослідження, майбутній учитель технологій занурюється у творчий процес пошуку найефективніших шляхів і способів вивчення та використання у роботі передового педагогічного та художнього досвіду. Система науково-

дослідницької роботи педагогічного вишу – це невід’ємна складова вищої освіти, спрямована на формування педагога-професіонала, що є самостійною, активною та творчою особистістю.

Отже, діяльність педагога – це діяльність дослідницька та творча. Правильно організована дослідницька діяльність стає одним із основних засобів самореалізації учнів у професійній та творчій сферах, засобом самоствердження у обраному виді творчої діяльності. Таким чином, науково-дослідницька робота стає дієвим засобом прилучення майбутніх вчителів технологій у процес творчого освоєння своєї професії, що надає активний вплив на розвиток художньо-трудових здібностей. Виконання науково-дослідницької роботи переконує учня в власних силах, піднімає його самооцінку. Можливість представити результати своїх досліджень у вигляді доповіді перед однокурсниками сприяє підвищенню його авторитету всередині ученьської групи, таким чином, краще проходить процес самоствердження. Результати, які досягає учень у процесі науково-дослідницької діяльності, стимулюють його до вдосконалення, що, своєю чергою, відображається на підвищенні рівня його професійних домагань.

Важливим чинником розвитку художньо-трудових здібностей учнів є організація екскурсій до краєзнавчого чи художнього музеїв, котрі відбуваються у позааудиторний час і заздалегідь плануються. Для їх проведення запрошується наукові співробітники музеїв, які спеціалізуються на вивченні народних художніх промислів та ремесел. Екскурсія покликана через зоровий ряд викликати емоційний відгук у майбутніх вчителів технологій.

Паралельно з теоретичним навчанням відбуваються практичні заняття, які є ключовою фазою у вивченні учнями народної мистецької культури рідного краю. На таких заняттях використовуються різні засоби, форми і методи навчання та виховання. Педагогічне керівництво практичною діяльністю учнів розглядається не як організований вплив на останніх, а як форма організації спілкування, співробітництва та співтворчості вихованців і наставників, їх педагогічної підтримки у самореалізації та самоствердженні.

Щоб процеси розвитку і саморозвитку були ефективними, необхідно створювати креативний освітній простір для свободи особистості. Відповідно до цього найважливішою особливістю педагогічного керівництва діяльністю учнів є індивідуалізований, особистісний характер навчання і забезпечення кожному учневі успіху у творчій діяльності.

Кожне заняття має бути оснащене необхідними наочними посібниками, технологічними картами, зразками-еталонами тощо. Роль наочного матеріалу у процесі навчання визначається діяльністю та метою цієї діяльності, що сприяє кращому засвоєнню навчального матеріалу. Демонстрування наочної допомоги має обов'язково супроводжуватися коментарями вчителя. Взагалі мова вчителя – це найпотужніший і найважливіший інструмент у складній справі навчання, тому педагогічна майстерність багато в чому визначається тим, як педагог володіє цим інструментом. В усній мові, щоб краще виділяти суттєві смислові висловлювання та послідовно переходити від одного блоку повідомлення до іншого, існують допоміжні прийоми – інтонація, паузи, виділення слів або виразів акцентом, міміка, жести.

Обов'язковим завданням для вчителя технологій є розроблення уроків з різних видів декоративно-ужиткового мистецтва рідного краю. Залучення народної художньої культурної спадщини до уроків в школі, наповнення змісту освітнього процесу цінностями національно-регіонального мистецтва є основним педагогічним завданням для виконання цього завдання. Під час підготовки уроків вчителю технологій необхідно підготувати наочні посібники з обраної теми. У роботі над наочними посібниками в учнів розвиваються як художні, так і творчі здібності. Їм необхідно якісно виконати образотворчу частину посібника, продумати питання доступності сприйняття, послідовність технологічних прийомів, зразковий текст викладу своїх знань і вмінь. Уведення учнів у світ декоративно-ужиткового мистецтва через залучення до художньої культури рідного краю багато в чому полегшує вирішення завдання розвитку компетентності учнів. Звичайні форми навчальної роботи мають обмежені можливості у зміні позиції учня, оскільки він завжди перебуває у стані учня.

Для підвищення якості такий підхід дозволяє виступати в ролі режисера, актора, вчителя, учня, консультанта, художника, організатора діяльності дітей чи однокурсників. Чим різноманітніші виконувані учнем ролі, тим різнобічніше розвивається його творча особистість, художньо-трудові здібності.

У галузі викладання декоративно-ужиткового мистецтва популярним є виконання індивідуального творчого завдання. Поєднання індивідуальної та групової форм роботи дозволяє ефективніше вирішувати завдання розвитку художньо-трудових здібностей учнів. Це дає можливість виконати складнішу в технічному виконанні роботу. Робота в невеликому творчому колективі мобілізує учнів, оскільки від їх власних дій та злагодженості групи залежить загальний результат, відтак переважне значення у формуванні якостей особистості починають відігравати свідомість і самостійність. Організація творчої діяльності в шкільному колективі має велике значення, оскільки стимулює учнів до самонавчання та саморозвитку, виявляє специфічні здібності, вміння та навички на різних етапах виконання творчих завдань. Отже, самостійна робота учнів представляє систему пізнавальних процесів, спрямованих на самостійний пошук і набуття знань, умінь та навичок.

Однією з важливих сторін декоративно-ужиткового мистецтва є їхня спрямованість на виховання молодого покоління через передачу традицій. Така спрямованість є основою власного вдосконалення учнів у кожному з обраних видів народного декоративно-ужиткового мистецтва. Паралельно з вивченням технологій відбувається процес удосконалення методичних прийомів проведення занять, тобто розвиток художньо-трудових здібностей в учителів технологій. Практична діяльність вчителя технологій у школі є складним процесом вирішення низки педагогічних завдань. Найчастіше виділяють такі типи навчальних педагогічних завдань:

- 1) педагогічні завдання аналітичного характеру, що передбачають вироблення умінь аналізувати й оцінювати педагогічну ситуацію, визначати чинники, що впливають на виникнення проблеми, а також намічати можливі шляхи та методи їх усунення;

2) педагогічні завдання проєктувального спрямування, що передбачають вироблення умінь самостійно знаходити способи вирішення поставленого завдання, здійснювати розроблення певного «проєкту» з організації предметного змісту та форми творчої діяльності учнів;

3) ігрові завдання, які передбачають вміння будувати взаємовідносини з учнями чи групою учнів, домагатися реалізації педагогічних завдань і планів.

Як зазначалося вище, вміння учнів вирішувати ці завдання проявляється у процесі педагогічної діяльності вчителя технологій. Глибоке розуміння виразних можливостей, традиційних прийомів та композицій, специфіки проведення робіт при виготовленні декоративно-ужиткового виробу дозволяє їм оцінити пройдений шлях, порівнювати методику, що склалася на основі особистого досвіду, з методиками, які пропонують інші автори або народні майстри.

Таким чином, можна зробити висновок, що використання традицій народної художньої культури рідного краю на заняттях із декоративно-ужиткового мистецтва дає змогу учням не лише досконало вивчити особливості локальних технологій художньої обробки матеріалів, а й розвинути свої творчі здібності та компетентності.

Розділ 2

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВОГО МИСТЕЦТВА

2.1. Важливість прилучення школярів до традицій декоративно-ужиткового мистецтва свого регіону

За словами К. Ушинського, виховання не треба вигадувати, бо воно функціонує в народі стільки віків, скільки існує він сам: з ним народилося, з ним зросло, відобразило в собі всю його історію і всі його якості [82, с. 112]. Відтак однією з важливих граней утвердження національної культури, її відродження є використання духовних джерел народу, культури, з яких бере початок могутня ріка національної самосвідомості.

Проблема з проблем на сьогодні – відродження й пропаганда того, що досі не знищено, бодай жевріє в народі. Ще надто мало й повільно пропагуються народні мистецькі, фольклорні, етнопедагогічні, історико-краєзнавчі глибинні пласти нашої духовності – ці обереги пам'яті, звичаїв, традицій, прагнень і сподівань на кращі часи. Тому важливою умовою оновлення нашого суспільства, його гуманізації і морального піднесення є виховання в учнівській молоді естетичного інтересу до народної художньої творчості, втілення в наукових знаннях, у народних традиціях, нормах повсякденної поведінки.

Виховну роль у посиленні виховного впливу на дитину відіграють народні традиції. Саме вони виступають прекрасним прикладом гармонії життя за законами добра і краси. В дослідженнях із проблем етнопедагогіки (Т. Мацейків, В. Скуратівський, М. Стельмахович, В. Сявавко, М. Чепіль та ін.) глибоко розкриваються гуманістична суть і духовна велич українських традицій, відображають і виражають реальні взаємини людей, а завдяки цьому виступають важливим засобом формування і закріплення моральних почуттів,

норм і навичок, які й визначають поведінку. «Народні традиції виступають умовою утворення емоційного фонду життя в колективі, групі, на цій основі в таких групах складаються своєрідні міжособистісні взаємовідносини, соціально-психологічні взаємодії» [21, с. 21].

Загальновідомо, що психологічний розвиток дитини відбувається шляхом засвоєння нею суспільно-історичного досвіду людини в процесі предметно-практичної діяльності й усвідомлення норм людських взаємин. Ці норми, часто зафіксовані в народних традиціях, виступають як зразки, де в сконцентрованому вигляді зосереджені кращі риси, якості особистості, моральні еталони, прийняті в соціумі. Підліток інтелектуально готовий і мотивовано прагне до засвоєння моральних цінностей. Водночас у нього виникають значні труднощі в самостійному осмисленні й «присвоєнні» моральних норм через недоліки засобів, які йому надає соціальне середовище і виховання. В цьому сенсі народні традиції виступають реальним регулятором самосвідомості й поведінки підлітка.

Виховання у підлітків інтересу до мистецтва, до народної творчості, любов до неї – неодмінна умова для того, щоб ця творчість і мистецтво розкрили й подарували дітям свою красу, виявились спроможними виконати свою виховну й пізнавальну роль. Адже народному мистецтву, художній творчості властиві тематична розмаїтість, краса і своєрідність [42].

Художня творчість місцевих майстрів, локальні традиції декоративно-ужиткового мистецтва – це явище конкретно-історичне, яке відображає свої часи і разом з тим його найбільші досягнення залишаються у духовному арсеналі всього народу, служать новим поколінням. Кожне суспільно-культурне піднесення в історії суспільства пов'язане із зверненням до минулого, зокрема, до глибинних верств народної художньої творчості і традиційної народної культури. Як зазначає відомий вітчизняний історик Я. Грицак, «ця закономірність неодноразово підтверджується нашою історією. Традиції і новаторство, історія та сучасність у мистецтві – ці проблеми особливо загострюються на переломних етапах суспільного життя» [24, с. 226].

Цьому є свої пояснення, адже звернення до глибинних пластів народного художнього досвіду служить сучасності, збагачує і поглиблює культуру, пам'ять, традиції. Воно по-новому включається в духовну практику мас у змінених умовах, а відтак по-новому осмислюються і його цінності.

Народна творчість існує в різних формах: одні з них мають вікові традиції, інші лише відроджуються. Сучасне уявлення про неї найчастіше пов'язане з тією формою, яка отримала певний суспільний статус і найбільш організована - з народними художніми промислами, вони мають найширшу взаємодію з життям. Власне, вони і є основою художньої культури суспільства, її джерелом. За багатством народних промислів можна достатньо точно судити про глибину традицій і духовний потенціал суспільства. Отже, завдання нашого часу – залучення широкого кола поціновувачів до нового розуміння та сприймання народного інструментарію, народного ремесла. «Треба зберегти давні національні традиції ремесла з їх локальними різновидностями», – закликає В. Кузь [67, с. 4].

Намагання зберегти традиції – це не мертва тенденція, а охоронне ставлення до специфіки художньої мови предметів народного мистецтва. Вчені стверджують, що завдяки предметам народних промислів активно виконуються різні традиційні функції [25; 38; 41; 52]. Різнобарвне життя орнаменту на предметах одягу та інтер'єру пов'язане з її важливою естетичною функцією. Через систему орнаменту, кольору, передаються складні переживання творця, світобачення, сприйняття навколишнього світу. Завдяки творам декоративно-ужиткового мистецтва виконується комунікаційна функція - зорова передача інформації від покоління, від творця. Важливими є фактори пам'яті, збереження, знакового спілкування. Своєрідно твори народного мистецтва виступають в складній системі інших факторів, перш за все мови - як ознаки її належності до творців однієї етнічної групи. Різна функціональність обґрунтовує специфічність художнього вирішення. Вчені сходяться на тому, що тут мова йде про стійкі закони художніх традицій [58; 68].

Сьогодні декоративно-ужиткового мистецтва активно розвивається і збагачується новими аспектами філософсько-естетичного звучання. Розвиток відбувається у двох напрямках: 1) офіційним шляхом – школи, заклади професійної, вищої освіти, курси, тренінги та ін.; 2) на етнопедагогічному рівні – родина, народні майстерні, самодіяльні умільці.

Серед усіх геніальних творів людства одне з провідних місць належить сім'ї. «Від родини йде життя людини», «Без сім'ї нема щастя на землі», – говорять українці. Тому традиційним у сучасній українській школі стає виховання дітей на традиціях сімейного виховання та на засадах вивчення історії свого родоводу. Відродження і зміцнення художніх традицій слід культивувати, спираючись на сім'ю, підтримуючи їх стихійність у сімейних умовах. Тому важливо готувати батьків (особливо майбутніх) на зразках народних ремесел, елементах народної художньої і педагогічної культури, не забуваючи, а всіляко підтримуючи її національну орієнтацію.

Педагоги одночасно стверджували, що центральною ланкою системи виховання має бути сім'я, як головна «підстава» народу, яка є єдиним місцем для виплекання чеснот і шляхетських почуттів у людині. «Вдома дитина змалку вбирає в себе любов до батьків, до родини, смисл домашнього щастя - повага до старших і законів - одним словом, у сім'ї виховуються всі чесноти» [76, с. 113].

В основі сімейного виховання завжди лежала праця і особистий приклад батьків. Батьки завжди прагнули підготувати дитину до життя, тому дітей рано привчали до праці, передаючи свої знання про навколишній світ. Якщо хтось у родині володів ремеслом, то старалися зберегти таємниці виготовлення деяких виробів і передати свої вміння і навички, свій почерк дітям, щоб промисел залишався у родині, не зникнув. Кожна мати вчила своїх діточок втілювати у вишивці, ткацтві, кераміці, інших творах ремесла, глибину філософської мудрості, життя, вміння вносити в нього красу, доброту, ніжність.

Важливий чинник трудового й естетичного виховання дітей у родині – використання української народної вишивки. Слід зазначити, що вона є одним з найбільш поширених і доступних видів народної творчості. Для неї «характерні

національна своєрідність, багатство творчої фантазії, технічна майстерність» [44, с. 8]. Процес виконання вишивок розвиває естетичний смак людини, формує акуратність, творче ставлення до праці, навички й уміння практичної діяльності.

Основну роль у прилучені дитини до вишивання належить матері. В такому процесі важливим є наслідування, властиве кожному малюку. Спостереження за вишиванням спонукає і викликає в нього бажання робити те саме. Відтак завдання батьків полягає в тому, щоб це бажання розвинути й поглибити.

Аналізуючи досвід сімей, у яких дітей залучають до вишивання, А. Бойко виділила такі основні етапи цього процесу:

1) ознайомлення дитини з малюнками, орнаментами вишивок у процесі гри (до трьох років);

2) стимулювання малюка спостерігати за вишиванням матері (батька), пробувати самостійно відтворювати малюнки вишивок та орнаментів на папері й тканині (від трьох до семи років);

3) формування навичок роботи з тканиною для вишивання і вміння володіти голкою: освоєння найпростіших прийомів вишивання та добір малюнків й орнаментів (від семи до дев'яти років);

4) удосконалення вмінь і навичок технік вишивання та розробки орнаментальних композицій за власним задумом (після дев'яти років) [11].

Напрями відродження народного ремесла повинні житися джерелами сімейного виховання, але з науково-методичними корекціями, які йдуть від школи, вірніше від суспільного виховання. У школі започатковується і набуває розвитку напрям прилучення дітей до світового мистецтва. Подібна диференціація достатньо умовна. Однак, безсумнівно, школа має компенсувати відхилення сім'ї від прогресивних культурно-естетичних традицій. Оволодіння вчителем методологією і технологією ви будови діалогу «традиційної» і «сучасної» естетико-педагогічної культури сприятиме зближенню духовно-

моральному клімату в сім'ї і створенню в школі атмосфери невимушеності, затишку, творчості.

Поєднання сімейного і шкільного виховання повинно покращити процес засвоєння народних промислів, піднімати їхню традиційність, вплинувши на формування особистісної самосвідомості.

Послідовне і цілеспрямоване прилучення дітей до народного мистецтва має здійснюватись переважно в школі, далі – під час позакласних занять і позашкільної роботи. На уроках трудового навчання в школі, особливо в перенаселених районах індустріальних центрів, де значною мірою втрачені традиційні форми народної культури, слід ознайомлювати дітей з тими народними джерелами творчості, промислами, які необхідні в зв'язку зі втратою народним мистецтвом цілісності його побутування.

Залучення учнів до національного художньо-прикладного мистецтва, з одного боку, дає змогу формувати і розвивати в них любов до самобутньої української культури, гарний художній смак, а з іншого, – відродити старовинні творчі традиції на основі трудового багатовікового народного досвіду.

Досвід вчителів і власні спостереження під час проходження педагогічної практики показали, що для прилучення учнів до локальних традицій декоративно-ужиткового мистецтва найбільш придатними можуть бути такі види: художнє випалювання, різьблення по дереву, кераміка, килимарство, художнє плетіння, мереживо, вишивка. Слід наголосити, що по-перше, це найхарактерніші види декоративно-ужиткового мистецтва українців, а по-друге, вони доступні для оволодіння школярами і не потребують складного обладнання та дорогих матеріалів. Наприклад, техніка художнього випалювання, яка є одним із найдавніших способів оздоблення предметів побуту та деталей житлової архітектури в Україні, не складна і може використовуватися для прикрашання виробів, які учні виготовляють із деревини – ложок, мисок, рамок, стільців тощо.

Найпоширеніший вид українського національного декоративно-ужиткового мистецтва – різьблення по дереву – широко застосовується

насамперед як декоративна прикраса на предметах домашнього вжитку: на скринях, столах, полицях, мисках, ложках та ін. Навчання цього ремесла, яке можна успішно здійснювати в умовах шкільних навчальних майстерень, дуже заохочує учнів.

Кераміка в Україні відома з давніх-давен, принаймні з часів трипільської культури. У XVII ст. на Львівщині вже існували постійні керамічні виробництва [42]. За технологією цей вид народного промислу досить складний, тому до нього можна прилучати учнів у тому разі, коли шкільні навчальні майстерні відповідно обладнані та мають усі необхідні умови охорони праці. Якщо ж у школі відсутні такі умови, все одно для розширення кругозору учнів слід розповідати їм і демонструвати натуральні вироби, діафільми та кінофільми про українську кераміку.

Самобутній характер українського народного мистецтва в усій його розмаїтості й повноті відображений у художньому ткацтві та килимарстві, які здавна побутували в Україні, особливо на Львівщині. Зберігаючи загальні національні риси, властиві українському килимарству загалом, вони мають і свої особливості, типові для гірських районів. Це насамперед орнаментальні малюнки та їх геометрична побудова. В шкільних умовах за певної організації роботи та обладнання майстерень (спеціальні верстати, які, до речі, можна виготовити на уроках праці з старшокласниками), варто навчати учнів килимарській справі.

Художня вишивка – традиційний в Україні вид народної творчості. Вона набула значного поширення в художньо-декоративному оздобленні інтер'єрів житлових будинків, на таких ужиткових і декоративних предметах побуту, як подушки, рушники, скатертини, покривала, хусточки, чоловічі сорочки, та жіночі блузи [75]. Кожний район, кожне село України мають свої характерні малюнки вишивального орнаменту, а також властиву кольорову гаму орнаментального оздоблення.

Сьогодні мистецтво вишивки вирує багатогранним життям. Про мобільність, масовість цього виду мистецтва свідчить той факт, що майже в

кожній родині збереглася традиція прикрашати житло вишитим рушником, насити вишитий одяг, особливо на Великдень та Різдво, коли збирається вся родина у батьківській оселі. Вишитий рушник супроводжував селянина впродовж усього життя і в радості, і в горі. На ньому приймали і хрестили новонародженого, проводжали в останню путь. Рушники дарували старостам, рушником пов'язували руки молодим, бажаючи щасливого подружнього життя, на рушнику вінчали.

На заняттях художньо-прикладного гуртка слід вивчати історію вишивки, її локальні особливості, вивчати локальні особливості народного костюма. Крім того, у позаурочний час рекомендується організовувати етнографічні експедиції по дослідженню народної вишивки села чи міста, де знаходиться школа. Під час таких експедицій учні мають змогу познайомитись з побутом та естетичним оформленням сучасного житла і порівняти його з класичним українським житлом, познайомитись з магічною силою, якою володіли речі, виготовленні для того чи іншого обряду власними руками.

Важливою умовою формування національної самосвідомості в процесі вивчення народних промислів на уроках трудового навчання, на позашкільних заняттях, є насичення основного навчального матеріалу спеціальними знаннями, що формують національне світосприймання та збуджують національні, патріотичні почуття учнів. Це – знання історії свого народу, різних видів мистецтва, архітектури, природи свого краю, народних обрядів, звичаїв, традицій, родинно-побутової культури тощо.

Знання, набуті в процесі вивчення народних промислів, втілюються в реальних речах, які виготовляють учнів. Так, під час вивчення художніх особливостей народної носії, вивчення художніх технік вишивання, смислового значення символів, учні розробляють орнаментальні композиції для оздоблення предметів побуту, рушників, серветок, подушок; розробляють сучасні моделі, які оздоблюють вишивкою, мереживом.

Для виховання в підлітків національної самосвідомості на уроках праці застосовуються загальноприйняті методи та педагогічні прийоми, зокрема:

розповіді, бесіди, екскурсії в природу, відвідування виставок, музеїв, майстерень народних умільців; зустрічі з майстрами народних промислів та діячів культури; виставки творчості школярів; свята та вечори народної творчості; демонстрування відеофільмів; читання літератури насамперед про історію національних промислів і ремесел, традиційні техніки оздоблення та технології, що застосовується при виконанні різноманітних художніх виробів; написання рефератів, есе; виготовлення альбомів та художніх колажів тощо. Крім того, варто також залучати школярів до участі в організації і проведенні народних свят і обрядів, експедицій з вивчення культури та побуту українського народу, конкурсів і олімпіад, науково-практичних конференцій, благодійних вечорів та лотерей.

Кращі зразки народного мистецтва переходили від покоління до покоління, перетворюючись у традицію. Саме традиції відіграють важливу роль у підтримці духовних зв'язків поколінь, у забезпеченні культурної спадкоємності. Через них народ ніби відтворює свою духовну культуру і характер, свою психологію і світосприймання. Продовжуючи творчі традиції батьків, дідів, оволодіваючи народними промислами, діти засвоюють духовність, ідейність, моральність, етику й естетику рідного народу. Тому використання художніх традицій у освітньому процесі сприятиме вихованню гармонійного розвитку особистості сучасного школяра.

2.2. Вплив естетично оформленого середовища в етностилі на виховання школярів

Українська національна школа як ніколи потребує вдосконалення сучасних методів навчання та виховання. Для підвищення ефективності проведення занять з різних видів декоративно-ужиткового мистецтва слід значну увагу приділяти використанню таких засобів навчання:

1. Ілюстративно-графічні посібники – таблиці з елементами і мотивами орнаментів, візерунками, вишивальними техніками і т.ін.; альбоми репродукцій творів народного мистецтва, портрети видатних українських майстрів, художників, замальовки схем орнаментів, технологічні карти на виготовлення художніх виробів, навчально-методичні посібники, мистецтвознавча література та ін.

2. Наочні посібники – навчальні зразки вишивальних технік («вишивальні рушнички»), предмети сільського побуту та вироби декоративно-ужиткового мистецтва, твори відомих народних майстрів, творчі роботи учнів та вчителя.

3. Аудіовізуальні засоби навчання – навчальні відеофільми, слайди, навчальні телепередачі з комплектом цифрових засобів.

4. Програмне й інформаційне забезпечення – графічні зображення орнаментальних композицій, програми з тестами для виявлення рівня знань учнів тощо.

Як показує практика, в майстернях повинні знаходитись картотека з малюнками, зразками орнаментальних композицій виробів, файли з записами орнаментальних символів, комплекти інструментів та пристосувань для виготовлення виробу, постійно діюча виставка виробів учнів, діатека з набором діафільмів, слайдів про народне декоративно-прикладне мистецтво, охорону навколишнього середовища, правила безпечної праці, обладнання для використання екранних пристосувань, методичні плакати, стенди зі зразками матеріалів, інструкції з правил безпечної роботи.

Дослідниця Т. Федан вважає, що важливе значення у виховному процесі належить навчально-предметному середовищу шкільних приміщень, в якому відбувається заняття. Воно визначається такими чинниками [84]:

1) технологічна якість обладнання, інструментів і меблів, їхня відповідність вимогам ергономіки та техніки безпеки;

2) раціональне розміщення обладнання з урахуванням його доступності для працюючого в різних позах, оптимального для тих чи інших робочих операцій;

3) відповідність гігієнічних властивостей робочих площин (у тому числі, частин обладнання) специфіці матеріалів, які обробляють на різних етапах технологічного процесу;

4) забезпечення «мікроклімату» (світлового і колористичного вирішення середовища, характеристик повітряного середовища тощо);

5) оптимальне розміщення учнів на робочих місцях з урахуванням площі приміщення і розміщення в ньому обладнання.

Використання зразків народних промислів на заняттях сприяє успішній реалізації надзвичайно важливого психологічного закону, без якого неможливе успішне виховання особистості, – «закону виразності стимулу». Відповідно до нього, лише те, що відзначається яскравістю, оригінальністю, новизною, викликає в суб'єкта емоційний відгук і переживання, формує в нього певні враження – глибоко емоційно насичені образи, які довгий час зберігаються у свідомості вихованця і викликають тривалий процес розмірковування.

Вразливість є характерною особливістю підростаючої особливості, і її слід розумно використовувати у виховному процесі. «Враження, – наголошує відомий український психолог і педагог, директор Інституту проблем виховання НАПН України І. Бех, – дуже важлива справа у вихованні дітей. У педагогічному процесі не все може нести враження, але якщо його не буде взагалі, то я переконаний, виховання не відбудеться. «Знаходитись під враженням» насправді означає, що людина (а не тільки дитина) діє, думає, сприймає світ згідно з емоційною суттю враження. Які в дитини створюються враження в організованому нами виховному процесі – від цього залежатиме спрямованість у неї особистісних орієнтацій, думок і поведінки» [6, с. 236]. Довершеність єдності змісту і декоративної форми творів декоративного мистецтва стійко стимулює і утримує думку вихованця доти, доки він свідомо не прийме рішення і не втілить його у виробі.

Правильне використання естетичного середовища кабінету сприяє активнішому засвоєнню учнями матеріалу, підвищує засвоєння знань, дозволяє розвинути творчість, добитись самостійності у виготовленні виробу. Якщо вчитель під час пояснення нового матеріалу використовує наочні посібники, пояснення складних понять підкріпить показом конкретних виробів плакатів, сприйняття учнями навчального матеріалу буде позитивним.

Однак довколишнє предметне середовище може вплинути на учнів як позитивно, так і негативно, оскільки вони, самі того не усвідомлюючи, можуть копіювати довколишні предмети. У процесі навчання слід враховувати, що пізнання здебільшого відбувається від речей до відчуттів та думок, а не навпаки. Цим можна пояснити вплив емоційно-естетичного предметного середовища як фактора активізації виховання учнів засобами народного мистецтва. Зацікавлення учнів народними промислами сприяє пробудженню їхньої творчої уяви, забезпечує неперервність і традиціоналізм їхнього мислення.

Декоративне оформлення інтер'єру закладу освіти (актової зали, аудиторій, майстерні, шкільної їдальні тощо) в етностилі формує смак, учить цінувати і сприймати красиве і сприяє вихованню бажання створювати навколо себе красиві речі (див. рис. 2.1). «Вміле поєднання в декорі предметів декоративно-ужиткового мистецтва (художніх виробів з дерева, металу, керамічних виробів, вишитих рушників, серветок, декоративних панно тощо) сприяє глибокому естетичному прилученню підлітків до світу прекрасного, впливає на розвиток художнього смаку, збагачує духовний світ [66]. Звичайно, все це усталює і збагачує фундаментальні положення народного мистецтва, зміцнює його культуротворчі й традиційні засади.

Позитивне значення предметного середовища полягає в тому, що воно сприяє створенню гарного настрою, підвищує творчу активність, впливає на виховання моральних норм поведінки, активно сприяє розвитку світогляду, поглядів, естетичних смаків, формує уміння бачити, розуміти і самостійно створювати гарні предмети, естетичне ставлення до праці.

Вікові особливості підлітків не дозволяють їм обійняти весь світ духовної культури українців, оскільки в дітей ще немає запасу знань і вмінь, вони не спроможні ясно викладати свої думки, їхня праця і пізнавальна діяльність часто розцінюються ними як розваги. Навчання зводиться до прилучення їх до вдумливої, серйозної роботи, накопичення певної суми знань і вмінь. Використання різноманітних педагогічних засобів, в тому числі, предметно-естетичного середовища, має велике значення, оскільки у цьому віці в дітей добре розвинена реактивність на все нове, захоплююче.

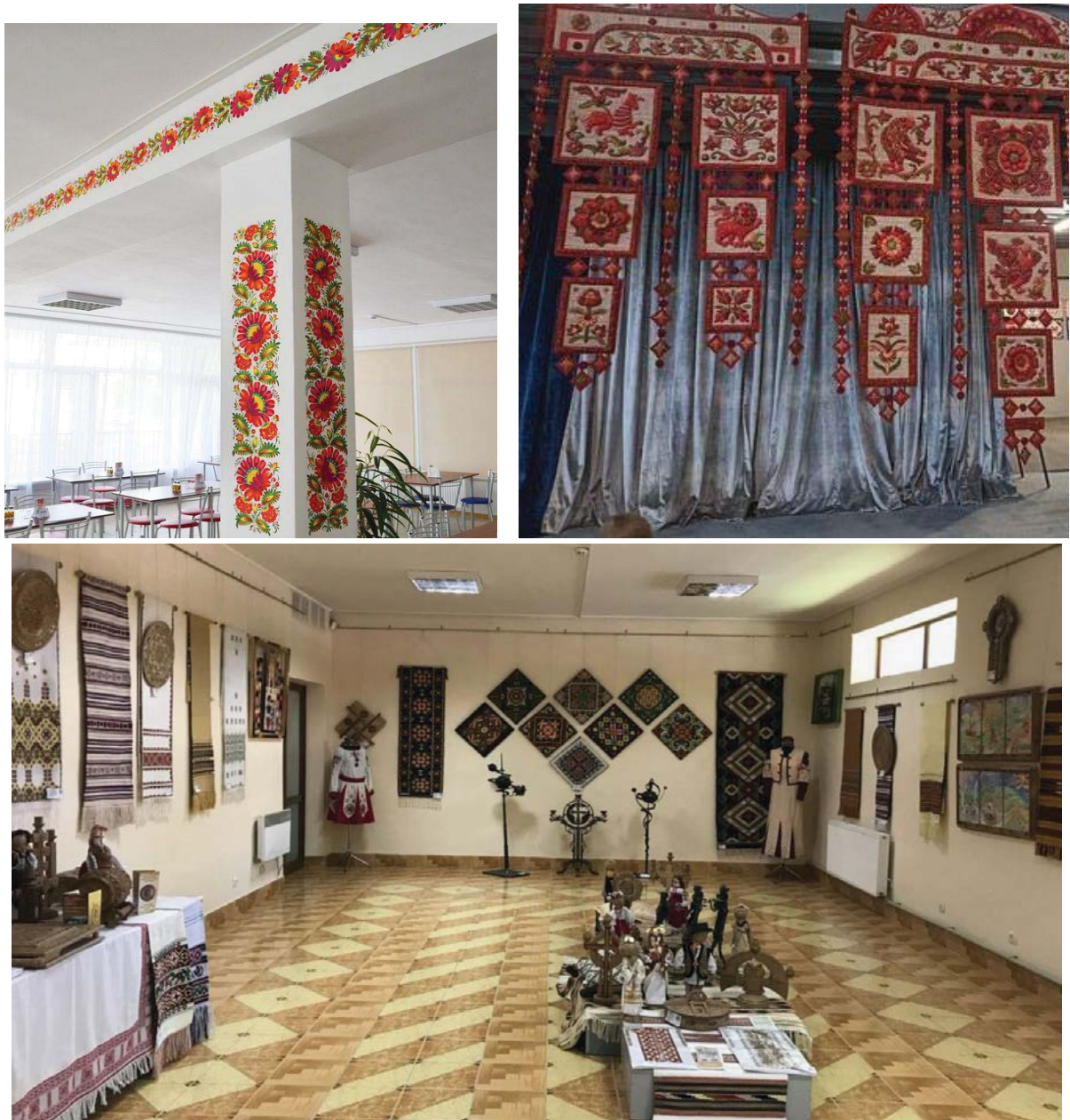

Рис. 2.1. Оформлення інтер'єрів приміщень в етностилі

У старших класах робота ускладнюється, учні вже самостійно аналізують вироби, вивчають складні техніки, самостійно розробляють

орнаментальні композиції, складають плани виконання робіт. Відтак зростає їхній рівень знань про національну культуру, традиційне декоративно-ужиткове мистецтво, автохтонні традиції українців. У школярів виробляється потреба постійно спілкуватись зі світом мистецтва, вдосконалювати свої знання і вміння, розвивати творчі здібності. Підлітки починають розуміти, що довколишні предмети, створені руками людей, потрібно цінувати, примножувати. У процесі постійного спілкування зі світом прекрасного, світом мистецтва у підлітків пробуджується національна свідомість, гордість за свій народ, за його минуле. Виникає своєрідний педагогічно-естетичний симбіоз, у якому гармонійно поєднуються виховні і практичні компоненти, до того ж наскрізь просякнуті елементами усталеності й традиціоналізму. Забезпечується якісне виконання одного з найважливіших завдань сучасних педагогічних технологій – створення і пророщення на рівні менталітетету учнів генетично-структурних та етнічно-історичних стереотипів, що забезпечують духовно-емпіричну спадковість і зв'язок поколінь.

Враховуючи вище сказане, на нашу думку є актуальним і необхідним використання уроках образотворчого мистецтва, художньої праці наукових досліджень в галузі етнографії, народних промислів та інтер'єру. Відомо, що традиційні словесно-розповідні форми уроків досягають набагато більшого ефекту, коли підкріпленні демонструванням зразків творів мистецтва і архітектури. Створюючи відповідне предметно-просторове середовище, вчитель повинен володіти знаннями художньої стилістики «з метою уникнення гібридизованої мішанини» [24, с. 344]. Наприклад, при відтворенні кабінету-світлиці в гуцульському, яворівському, полтавському, бойківському стилях тощо з властивими їм формами та орнаментикою. Етнографічний матеріал про оздоблення інтер'єру є базовим для уроків трудового навчання при вивченні теми: «Ремесла нашого краю». Він може бути рекомендований на уроках образотворчого мистецтва, у темах декоративно-ужиткового мистецтва та інтер'єру, художньої праці і факультативах, на яких учні отримують більш

ґрунтовні знання, вміння та навички з технології, конструкції, технік та видів виробів народного мистецтва та ремесел.

Погоджуючись з М. Гнатюком, який пропонує вивчати житловий інтер'єр як комплекс утилітарно-естетичних, родинно-спадкових речей та елементів для використання у трудовій, обрядовій і виховній діяльності [22], рекомендуємо розпочинати вивчення народних ремесел з особливостей громадського побуту українського народу, місцем і значенням предметів народного мистецтва у ньому. Учні повинні усвідомити, для чого створювались декоративно-ужиткові предмети, які оточували людину, яку роль відігравали вони в минулому, які загальнолюдські почуття вони виражають, якими засобами досягається ця виразність. Лише після цього вони зможуть розкрити для себе ті духовні цінності, те ставлення до життя, які мали митці і які вони втілювали у своїх творах. Так, ознайомлюючи учнів з побутом вчитель звертає увагу на роль вишитих виробів у житті людини, знайомить їх з орнаментикою, символікою, колористикою.

Символіка в орнаментиці кожного народу має глибоке історичне коріння. В період родоплемінного ладу на території України східні слов'яни вживали символічні знаки – хрести, квадрат, ромб, коло, знаки, що символізували сонце, місяць, землю, добробут, тощо. Вибір кольору, орнаменту для певного виробу залежав від практичного використання його в побуті [52].

Після проведення бесід про символіку народної вишивки, її значення і народне трактування, дітям можна запропонувати оформити невеличкі тематичні альбоми, використовуючи для цього знайдені, зібрані зразки вишивок. Наступний крок – учні використовують отриманні знання про навколишній світ і зібрані замальовані орнаменти для виконання власних творчих робіт: вишивання весільного рушника, моделювання та оздоблення одягу у народному стилі, оформленні інтер'єру. Перш ніж виготовити виріб, учні повинні розробити орнаментальну композицію, намалювати ескіз виробу. Якщо ескіз виконати в кольорі виходить прекрасний наочний матеріал, який можна розмітити як картини. Сьогодні діти захоплюються вишиванням

різноманітних картинок з журналів. Це надзвичайно трудомістка робота яка не вимагає творчості. Дитина бездумно перешиває запропоновані зразки, не задумуючись навіть над колористикою таких зразків. Таку діяльність не можна забороняти, але і не заохочувати. Пропонуємо направити таку творчість у кероване русло: спочатку надати дітям зразки вишивок, якщо є можливість то відшити, або перемалювати. Це спонукатиме дітей до засвоєння нових вишивальних технік, оскільки українська вишивка налічує більше 100 видів.

Не в усіх дітей виникає бажання розпочати громіздку роботу з виготовлення декоративно-ужиткового виробу, наприклад рушника або сорочки, тому наступний крок – оформлення зразків вишивок у невеликі за розмірами картинки. Зразки розміщені на окремих картинах повинні обов'язково відображати певний регіон або окреме село. Такими вишитими картинами можна прикрашати не тільки кабінети а й коридори школи. Коли учні вперше приходять повз такі незвичні експонати, то можна помітити збудження, зацікавленість, бажання розпочати роботу. Одночасно підлітки знайомляться з художнім багатством українського народу, а розміщення поряд з учнівськими роботами предметів старовини показує живу нитку, яка зв'язує покоління, немов той «меандр», що прикрашає вишивки і символізує безкінечність.

2.3. Використання художніх традицій декоративно-ужиткового мистецтва у позаурочний час

Декоративно-ужиткове мистецтво як елемент національної культури народу несе в собі основні досягнення, характеристики і особливості його специфічної духовно-практичної діяльності, фіксує досвід почуттів, мислення і спілкування, передаючи цей досвід іншим поколінням.

Твори декоративно-ужиткового мистецтва – це твори народженні почуттям, розумом, волею, майстерністю художників, володіють внутрішньою силою впливу на людину [16]. Свідоме використання виховних можливостей

мистецтва у позаурочний час сприяє вирішенню багатьох проблем художнього розвитку особистості. На цих заняттях можна вирішити такі завдання художнього виховання як: формування діяльності зорової системи, розвиток сприйняття, творчих і художніх здібностей, формування естетичних оцінок і міркувань, оволодіння практичними художніми навичками тощо.

Використання багатої історично-культурної спадщини декоративно-ужиткового мистецтва дає можливість дітям створювати набутий життєвий досвід людства, що сприяє їх соціалізації. З іншого боку, ті ж культурні цінності, створенні людством і засвоєнні індивідом, розвивають його морально, збагачують духовно, естетично виховують і культурно формують його особистість, тобто сприяють подальшій індивідуалізації.

Захопленням декоративно-ужиткового мистецтва є найкращою передумовою до прояву і розвитку художньо-творчих здібностей. Основними ж складовими цього процесу є пізнання і творчість. Зацікавленість творами мистецтва сприяє пробудженню потреби взнати, як це все робиться, як можна самому у творі передати те, що побачив, дізнався, відчув. На основі цієї потреби з'являється творча активність як спосіб її задоволення. Дітям необхідна свобода в прояві творчої активності як у вираженні своїх переживань і результатів роздумів, так і безпосередньо в реалізації бажання творити. Саме таку можливість дають позаурочні заняття, що не є скуті обмеженістю навчального часу як уроки трудового навчання. Якісно забезпечуючи заняття дітей з сприйняття мистецтва у тісному зв'язку з їх самостійною творчою діяльністю, ці заняття досягають більш повного і органічного розвитку художньо-творчих здібностей дітей.

Педагогічні методи освоєння предметів художніх ремесел побудовані на основі характерних для даного регіону художньо-комунікативних форм і способів передачі досвіду, що дозволяє використовувати особливі принципи диференційованого врахування індивідуальних творчих особливостей і здібностей учнів та їх досвіду.

Засвоєння дітьми різних видів декоративно-ужиткового мистецтва здійснюється в теоретичному плані – від вивчення найбільш загальних категорій, принципів народного мистецтва до пізнання більш часткових понять, форм і способів відображення світу; в той же час художньо-практична діяльність проходить від розвитку простих навичок і прийомів роботи з матеріалом та інтерпретації мотивів, сюжетів декоративного мистецтва до більш складних методів перевтілення форм, змісту і образів декоративно-ужиткового мистецтва [84].

Можна виділити дві групи методів освоєння декоративно-ужиткового мистецтва – дидактико-організаційні і художньо-творчі. Група дидактико-організаційних методів (інформаційно-продуктивний, проблемно-пошуковий, семантичний) спрямовані, головним чином, на організацію і здійснення творчої діяльності дітей, на стимулювання і надбання знань та практичних навиків художньої обробки матеріалів. Група художньо-творчих методів (емоційно-репродуктивний, творчо-евристичний, ескізно-пошуковий, художньо-практичний), орієнтована на духовно-практичну діяльність, тобто на створення дітьми творів декоративно-ужиткового мистецтва [66].

Виходячи із синкретичного характеру декоративно-ужиткового мистецтва, процес його освоєння слід розпочинати з розгляду більш вагомих категорій, таких, як, наприклад, уявлення народу про світобудову або персоніфікація, тобто представлення природних явищ в образах живих істот. Процес освоєння матеріалу буде ефективним, якщо розкриваються принципи образного осмислення і перетворення дійсності, виявляється зміст релігійно-міфічного, філософсько-поетичного характеру і при цьому розкриваються способи естетичного світосприйняття та засобами образної виразності [66].

Семантичний підхід до декоративно-ужиткового мистецтва дозволить дітям розкрити зміст, закладений в конкретну форму, де за зовнішньою ясністю зображення мотиву, символу чи знаку заховані ідеї, вірування, естетичні смаки. Декорування знаково-символічної системи, знання композиційно-структурної

мови і оперування нею в творчій практиці сприяє формуванню у дітей декоративно-образного мислення.

Результативність дидактико-організаційних і художньо-творчих методів освоєння художніх ремесел зумовлена звертанням до національних художньо-комунікативних способів і механізмів передачі досвіду. При цьому повинні враховуватись етнопсихологічні особливості, а також індивідуальні особливості, художні здібності і творчий досвід дітей.

Декоративно-ужиткове мистецтво одне з найдавніших і найпопулярніших сьогодні видів мистецтва. Воно органічно і ненав'язливо входить в наш побут, створює те навколишнє предметно-просторове середовище, в якому проходить все наше життя. З метою кращого ознайомлення з видами декоративно-ужиткового мистецтва, значенням їх у життя людини, нами розроблена навчальна програма для шкільної студії художньо-прикладної творчості «Родинні обереги», яка передбачає практичне вивчення художньо-трудої діяльності українського народу, навчання практичних навичок естетичного оформлення приміщень виробами декоративно-ужиткового мистецтва (див. додаток А).

Розроблена навчальна програма не має чіткої визначеності щодо кількості годин, які відводяться на вивчення кожної окремої теми, адже це залежить від таких факторів: рівня обізнаності вчителя, місця розміщення і матеріальних можливостей закладу освіти, де проходитимуть заняття

Створюючи навчальну програму ми домагалися того, щоб пізнавальний і емоційний аспект сприйняття декоративно-ужиткового мистецтва пізніше знаходили відображення у творчій діяльності дітей, а виконання ними практичних завдань викликало потребу звернення до мистецтва, глибшого його сприйняття. У своїй художній діяльності підлітки стають перед вирішенням тих же творчих завдань, над якими задумуються і професійний художник, і народний майстер. Однак вони вирішують їх залежно від рівня знань, умінь і відповідно до своїх індивідуальних, вікових, психологічних можливостей сприйняття і творчості. Власна художня діяльність немов реконструює в

загальних рисах професійну діяльність художника у створенні мистецької речі і дозволяє наблизитись до адекватного сприйняття подібних творів.

Таке широке коло завдань і проблем визначає специфіку форм і методів проведення занять: крім традиційних рекомендуємо проводити лекційні та семінарські, на яких розглядаються питання з кожної обраної теми. Основне ж навантаження має припадати на самостійну науково-дослідницьку, пошукову роботу, коли учні вивчають та записують конкретні традиції, звичаї, зразки декоративно-ужиткового мистецтва, фотографують. Без сумніву основна увага приділяється практичному вивченню окремих звичаїв, оформленню зібраних матеріалів в музейні експозиції.

Практика показує, що там, де є можливість народні звичаї та обряди передавати молодому поколінню природнім шляхом, слід максимально залучати людей різних вікових груп і соціальних станів до проведення занять по вивченню народних промислів, обрядів пов'язаних з їх використанням – не тільки в школі, а й у природних умовах – біля річки, в лісі, в полі тощо. На заняттях, які приурочуються до різних календарних свят і дат, використовуються твори декоративно-ужиткового мистецтва, проводяться ігри, танці, що сприяє вихованню в учнів любові до рідного, близького, розвитку в них духовності.

Зібраний учнями етнографічний матеріал допомагає: 1) систематизувати знання про народний світогляд, культуру свого народу, його історію, обряди; 2) розвивати і збагачувати духовний світ учнів, їх естетичні смаки, оцінки, погляди, формувати потребу берегти та примножувати народні культурні надбання, бути прямим продовжувачем і творцем не тільки матеріальних, а й духовних цінностей.

Перш ніж приступити до збору етнографічного матеріалу вчитель має ознайомити учнів з програмою вивчення ремесла, який поширений у цьому регіоні (див. додаток Б). Зібраний етнографічний матеріал треба використовувати з урахуванням його доступності, вікових особливостей учнів, їх особистісного досвіду. Співвідношення цього матеріалу і наукових знань має

бути зваженим, органічно доповнювати знання, подані учням у навчальних підручниках.

Значну роль у прилучення підлітків до вивчення народних традицій, народних промислів відіграють виховні заходи, що розповідають про духовну культуру та побут українського села. І це цілком природно, адже саме селянство завжди було головним носієм історичної та фольклорної пам'яті народу. Його багатий виробничий, соціальний та культурний досвід має велику пізнавальну цінність і сьогодні. З метою кращого вивчення учнями громадського побуту, народних промислів в школах ми рекомендуємо організувати етнографічний музей або світлицю. Такі світлиці почали організовувати в кінці 90-х, коли в шкільні навчальні плани був включений предмет народознавство. З відміною дисципліни продовжити розпочату роботу по дослідженню національної культури доцільно на заняттях з трудового навчання або на позакласних та позашкільних заняттях. Таку музей-світлицю було організовано директором Козівського ліцею імені Михайла Гаврилка при Львівському національному університеті імені Івана Франка Стрийського району Львівської області Клепуц Оксаною Миколаївною. Організована музей-світлиця у цьому закладі загальної середньої освіти – це результат багаторічної спільної роботи вчителів, батьків та учнів.

Крім традиційних видів занять, під час вивчення декоративно-ужиткового мистецтва пропонується проводити різноманітні брейн-ринги (див. додаток В).

Аналіз впливу традицій декоративно-ужиткового мистецтва на виховання школярів дозволяє зробити узагальнення про те, що трудове та естетичне виховання школярів засобами народного декоративно-ужиткового мистецтва буде ефективнішим, якщо будуть створені такі педагогічні умови:

- 1) урахування вікових потреб та інтересів учнів у вивченні декоративно-ужиткового мистецтва;
- 2) гармонійне поєднання традиційних, активних та інтерактивних форм і методів навчання;

3) оптимальне використання в освітньому процесі різноманітних засобів навчання, зокрема цифрових;

4) створення позитивного емоційно-естетичного освітнього середовища та відповідної матеріально-технічної бази;

5) широке використання гурткової роботи та масових виховних заходів (екскурсій, експедицій, походів, конкурсів, фестивалів тощо), які сприяють взаєморозумінню і взаємній підтримці учасників, створюють атмосферу радості та творчості.

ВИСНОВКИ

У дослідженні з'ясовано сутність і зміст ключових понять: 1) народні художні ремесла – це ручне виготовлення та декорування виробів (предметів вжитку, засоби праці, одягу й ін.) на основі локальних мистецьких традицій і за відсутності внутрішньовиробничого поділу праці; 2) народні художні промисли – це історично зумовлена організаційна форма дрібнотоварного виробництва художніх виробів на продаж при обов'язковому застосуванні творчої ручної праці та відповідних засобів (інструментів, пристосувань, обладнання); 3) декоративно-ужиткове мистецтво – сфера творчої художньо-трудової діяльності людини, результатом якої є створення декоративних виробів, що синтезують у собі естетичні й утилітарні якості.

Розкрито виховний потенціал декоративно-ужиткового мистецтва у формуванні художньо-естетичних цінностей учнів. Аналіз наукової літератури дозволив з'ясувати, що виховний потенціал декоративно-ужиткового мистецтва розкривається завдяки таким принципам, як традиційність, утилітарність, декоративність, працьовитість (колективний характер творчості). Підтверджено, що декоративно-ужиткове мистецтво є універсальним засобом формування та розвитку художньо-творчих здібностей учнів, їх образного мислення, емоційної сфери й естетичної свідомості.

З'ясовано, що виховання школярів засобами декоративно-ужиткового мистецтва в позаурочний час здійснюється за такими напрямками:

1) використання традицій національної художньої культури та декоративно-ужиткового мистецтва на заняттях у художньо-прикладних гуртках і студіях;

2) організація етнографічних екскурсій до краєзнавчих і художніх музеїв, підприємств народних художніх промислів;

3) використання нетрадиційних форм занять з елементами народної педагогіки (майстер-класів, тренінгів, виставок, конкурсів, фестивалю ремесел);

4) організація науково-дослідницької роботи з метою збереження та розвитку традиційної культури рідного краю, збирання етнографічних колекцій

для шкільного музею, декоративне оформлення приміщень закладу освіти у народному стилі тощо.

Практика показує, що вивчення школярами різних видів декоративно-ужиткового мистецтва дає змогу вчителям організовано залучати підлітків до вивчення свого рідного краю, збереження й примноження його матеріальної та духовної спадщини. Крім того, виготовлення декоративно-ужиткових виробів допомагають школярам самореалізуватися в художньо-практичній діяльності, прилучитися до науково-дослідної роботи етнографічного і культурознавчого напрямків, проявити себе в певному виді декоративно-ужиткової творчості.

З'ясовано, що використання естетичного оформленого у національному стилі шкільного середовища (кабінетів, майстерень, їдальні та ін.) сприяє активному засвоєнню учнями навчального матеріалу, розвиває творчість, формує вміння бачити, розуміти і самостійно створювати естетично довершені вироби.

Свідоме використання навчальних, виховних і розвивальних можливостей декоративно-ужиткового мистецтва в урочний (здебільшого на уроках технологій) та в позаурочний час сприяє розв'язанню числених проблем художньо-естетичного розвитку особистості школяра. На заняттях з вивчення різних видів декоративно-ужиткового мистецтва розв'язується низка важливих завдань, як-от: розвиток сприйняття, зорової і тактильної систем; формування творчих і художніх здібностей, естетичних оцінок і смаків; оволодіння художньо-трудовими вміннями та навичками тощо.

Отже, аналіз впливу традицій декоративно-ужиткового мистецтва на виховання школярів дозволяє зробити узагальнення про те, що трудове та естетичне виховання школярів засобами народного декоративно-ужиткового мистецтва буде ефективнішим, якщо будуть створені такі педагогічні умови:

- 1) урахування вікових потреб та інтересів учнів у вивченні декоративно-ужиткового мистецтва;
- 2) гармонійне поєднання традиційних, активних та інтерактивних форм і методів навчання;

3) оптимальне використання в освітньому процесі різноманітних засобів навчання, зокрема цифрових;

4) створення позитивного емоційно-естетичного освітнього середовища та відповідної матеріально-технічної бази;

5) широке використання гурткової роботи та масових виховних заходів (екскурсій, експедицій, походів, конкурсів, фестивалів тощо), які сприяють взаєморозумінню і взаємній підтримці учасників, створюють атмосферу радості та творчості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексюк А.М., Бех І.Д., Демків Т.Ф., Єрмаков І.Г., Завадський І.О. Перспективні освітні технології : наук.-метод. посіб. / за заг. ред. Г.С. Сазоненко. Київ : Гопак, 2000. 560 с.
2. Аніщенко В., Падалка О. Культурологічний підхід у професійній підготовці вчителя. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2013. Вип. 6. С. 103–107.
3. Антонович Є.А., Захарчук-Чугай Р.В., Станкевич М.Е. Декоративно-прикладне мистецтво. Львів : Світ, 1992. 272 с.
4. Антонович Є.А., Проців В.І., Свид С.П. Художні техніки у школі : навч.-метод. посіб. Київ : ІЗМН, 1997. 312 с.
5. Бех І.Д. Виховання особистості: підручник. Київ : Либідь, 2008. 848 с.
6. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: наук.-метод. посіб. Київ: ІЗМН, 1998. 208 с.
7. Біланюк П. Одне з завдань сучасного виховання. Шлях виховання й навчання. 1938. Кн. IV. С. 218–224.
8. Білоусова В.О. Теорія і методика гуманізації відносин старшокласників у позаурочній діяльності загальноосвітньої школи. Київ: ІЗМН, 1997. 192 с.
9. Богачевська-Хом'як М. Білим по білому: Жінки в громадському житті України, 1884–1939 рр. Київ: Либідь, 1995. 424 с.
10. Бойко А.М. Оновлена парадигма виховання: шляхи реалізації (підготовка вчителя до формування виховуючих відносин з учнями): навч.-метод. посіб. Київ: Педагогічна преса, 2016. 232 с.
11. Буєва Л.П. Людина: діяльність та спілкування. Київ: Наукова думка, 1998. 216 с.
12. Булашев Г. Український народ у своїх легендах. Київ : Довіра, 1993. 413 с.
13. Варій М.Й. Загальна психологія: підручник. 3-є вид., випр. і доп. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 1007 с.

- 14.Вишневський О.І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : посіб. 2-е вид., доопрац. і доп. Дрогобич : Коло, 2006. 608 с.
- 15.Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. у 2-х т. Київ: Оберіг, 1993. 592 с.
- 16.Ганжа П. Таємниці українського рукомесла. Київ : Мистецтво, 1996. 190 с.
- 17.Ганнусенко Н.І. Етнохудожнє виховання школярів у позаурочний час : метод. рекомендації. Київ : ТОВ «ХІК», 2019. 96 с.
- 18.Гасюк О.О., Степан М.Г. Художнє вишивання: Альбом. Київ: Вища школа, 1989. 186 с.
- 19.Гелетка І. Обученіє гражданской науке и воспитанію а также «краєзнавству» в народной школе. *Народная школа*. 1937-38. Ч.5. С. 3–58.
- 20.Гнатюк М. Житловий інтер'єр як комплекс утилітарно-естетичних родинно-спадкових речей та елементів для використання у трудовій, обрядовій і виховній діяльності. *Українознавство у педагогічному процесі освітніх установ*. Івано-Франківськ, 1997. С. 343–349.
- 21.Гнатюк М., Гrepиняк М. Красою гір натхненні: Народне мистецтво Гуцульщини і Покуття (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). Майстри, школи, музеї. Івано-Франківськ : ПНУ ім. В. Стефаника, 2010. 322 с.
- 22.Гнатюк М.В. Образотворче і декоративно-прикладне мистецтво (основи образотворчої грамоти) : навч.-метод. посіб. Івано-Франківськ : Ярина, 2016. 196 с.
- 23.Гренджа-Донський В. Щастя і горе Карпатської України: Щоденник. Мої спогади. Ужгород: Закарпаття, 2002. 516 с.
- 24.Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації ХІХ – ХХ ст.: навч. посіб. 3-є вид. Київ: Генеза, 2016. 364 с.
- 25.Гургула І. Народне мистецтво західних областей України. Київ: Мистецтво, 1966. 80 с.
- 26.Данченко О.С. Невмируще джерело : Бесіди про українське народне мистецтво. Київ : Мистецтво, 1975. 190 с.

27. Декоративно-прикладне мистецтво з практикумом у навчальних майстернях: метод. рекомендації. / укл.: Є.А. Антонович, М.Р. Селівачов, С.П. Свид. Київ : РНМК, 1990. Ч. III. 100 с.
28. Декоративно-ужиткове мистецтво : словник. у 2 т. / Я.П. Запаско, І.В. Голод, В.І. Білик, Я.О. Кравченко, С.П. Лупій та ін. / за заг. ред. Я.П. Запаска. Львів: Афіша, 2000. Т. 1. 364 с.; Т. 2. 400 с.
29. Декоративно-ужиткове мистецтво. *Велика Українська Енциклопедія*. URL: <https://vue.gov.ua/%D0%94%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B0>
30. Декоративно-ужиткове мистецтво. *Bikinedia*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D1%80%D1%82%D0%B0>
31. Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття). Київ: Райдуга, 1994. 62 с.
32. Дзерович Ю. Педагогіка. Львів: Свічадо, 2019. 240 с.
33. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: підручник. 2-е вид., допов. Київ: Академвидав, 2012. 349 с.
34. Добривода О.І. Духовні скарби українського народу в житті молоді. Тернопіль: МП «Чумацький шлях», 2014. 304 с.
35. Дрогобиччина – земля Івана Франка: зб. географ., істор. та етнограф. побутових і мемуарних матер. *Наукове товариство ім. Шевченка*. Український архів Т. XXV. Нью-Йорк, Париж, Сідней, Торонто, 1973. 856 с.
36. Ейвас Л.Ф. З досвіду підготовки вчителів декоративно-прикладного мистецтва в Україні : моногр. Кривий Ріг : КПІ ДВНЗ «КНУ», 2016. 140 с.
37. Захарчук-Чугай Р.В. Українська народна вишивка. Західні області УРСР. Київ: Наукова думка, 1988. 190 с.
38. Зельська І. Українська вишивка. Найконечніші інформації. Вінниця, Торонто, 1981. 80 с.
39. Знаки 155 стародавніх українських вишивок. Київ: Соняшник, 1992. 78 с.
40. Ізвекова Г. Художнє бісерування. *Початкова школа*. 2018. №2. С. 24-26.

41. Історія українського мистецтва: У 6-ти томах. Том 6. Київ: Мистецтво, 1968. 378с.
42. Історія української культури / за заг. ред. І.Крип'якевича. Львів: Видання Івана Тиктора, 1937. 346 с.
43. Кара-Васильєва Т.В. Українська сорочка: Альбом Київ: Томіріс, 1994. 76 с.
44. Кара-Васильєва Т.В., Заволокіна А.О. Українська народна вишивка. Київ: Либідь, 1996. 180 с.
45. Коберник О.М. Методика трудового навчання: проектно-технологічний підхід: навч. посіб. / за ред. О.М. Коберника, В. К. Сидоренка. Умань: СПД Жовтий, 2008. 216 с.
46. Кобзар Б.С., Постовойтов Є.П. Специфіка позаурочної виховної роботи з учнями шкіл-інтернатів для дітей-сиріт. Київ: НАПН України, 2007. 226 с.
47. Ковальов О.Є. Декоративно-прикладне мистецтво у школі. 1–7 кл.: навч. посіб. Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. 144 с.
48. Ковбасенко Л.І., Бардов В.Г., Сергета І.В. Психолого-педагогічні та гігієнічні основи раціональної організації позашкільної освіти та виховання. *Нові технології навчання*: науково-метод. зб. Київ: ІЗМН, 1997. Вип. 20. С. 102–108.
49. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / під ред. Л.М. Проколієнко; упор. В.В. Андрієвська, Г.О. Балл, О.Т. Губко, О.В. Проскура. Київ : Рад. школа, 1989. 608 с.
50. Котляр В.П. Основи образотворчого мистецтва і методика художнього виховання дітей : навч. посіб. Київ : Кондор, 2006. 200 с.
51. Кржавич Д.П., Овсійчук В.А., Черепанова С.О. Українське мистецтво: навч. посіб. у 3-х ч. Львів : Світ, 2003. Ч. 1. 256 с.; 2004. Ч. 2. 268 с., 2005. Ч. 3. 268 с.
52. Кульчицька О.А. Орнамент трипільської культури і українська вишивка ХХ ст. Львів: Атлас, 2015. 184с.

- 53.Кульчицька О.Л. Народний одяг західних областей Української РСР. Київ: Вид-во АН УРСР, 1959. 74 табл.
- 54.Курач М.С., Білосевич І.А. Декоративно-ужиткове мистецтво як засіб виховання учнів – майбутніх вчителів технологій. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Сер.: Педагогіка. 2012. № 2. С. 122–127.
- 55.Литвинець Є.М. Голки, нитки, намистинки. Київ: Веселка, 2021. 168с.
- 56.Максименко С.Д., Максименко К.С., Папуча М.В. Психологія особистості : підруч. Київ: КММ, 2007. 295 с.
- 57.Маслова М. Вишивка. Братислава, 1979. 124 с.
- 58.Матейко К.І. Український народний одяг. Київ: Наукова думка, 1977. 102 с.
- 59.Моляко В.О. Психологія творчості – нова парадигма дослідження конструктивної діяльності. URL: http://www.library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/6/visnuk_18.pdf (дата звернення: 06.10.2022).
- 60.Мошинська О. Книга українських вишивок. Нью-Йорк: Хвилі Дністра, 1980. 198 с.
- 61.Нариси з історії українського декоративно-ужиткового мистецтва / ред. колегія: П. Жолтовський, Ю. Лащук, О. Чарновський. Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1969. 192 с.
- 62.Народне мистецтво Галичини й Буковини. *Народное искусство Галиции и Буковины и Земский Союз в 1916-1917 гг. войны*. Киев: Тип. худож.-ремесл. шк.-мастер. печат. дела, 1919. 65 с.
- 63.Народні художні промисли України: Довідник. Київ: Наукова думка, 1966. 96 с.
- 64.Никоряк О.І. Сучасні художні промисли Українських Карпат. Київ: Наукова думка, 1988. 186 с.
- 65.Ніколаєва Т.О. Історія українського костюма. Київ: Либідь, 1996. 146 с.

66. Оршанский Л.В. Художньо-трудова підготовка майбутніх учителів трудового навчання: монографія. Дрогобич: Швидко Друк, 2008. 278 с.
67. Основи національного виховання: концептуальні положення / за ред. В.Г. Кузя, Ю.Д. Руденка, З.О. Сегійчука. Умань: УДПУ, 1993. 109 с.
68. Павлуцький, Г. Історія українського орнаменту / передмова М. Макаренка. Київ: Українська Академія наук, 1927. 27, [12] с. URL: <https://dlib.kiev.ua/items/show/464#?c=0&m=0&s=0&cv=0>
69. Плавюк В. Приповідки або Українсько-народня філософія. Едмонтон: Друкарня Івана Солянича, 1946. URL: <https://slovnyk.me/dict/proverbs/%D1%80%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D1%81%D0%BB%D0%BE>
70. Ремесло. *Академічний тлумачний словник української мови*. URL: <http://sum.in.ua/s/remeslo>
71. Ремесло. *Словник синонімів української мови*. URL: <https://slovnyk.me/dict/sum/%D1%80%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D1%81%D0%BB%D0%BE>
72. Ремісник. *Академічний тлумачний словник української мови*. URL: <http://sum.in.ua/s/remisnyk>
73. Ремісник. *Словник синонімів української мови*. URL: <https://slovnyk.me/dict/synonyms/%D1%80%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BA>
74. Свенціцький І. Українська мистецька вистава: у 30-ліття Національного музею у Львові. *Діло*. 1935. 5 лип. (Чис. 175).
75. Сорокина Л.М Вчимося вишивати: Альбом. Київ: Рад. школа, 1986. 94 с.
76. Старик Б.М., Моцак В.Б. Ідея національної школи та національного виховання в педагогічній думці Галичини (1772 – 1939). Коломия: Просвіта, 1995. 175 с.
77. Ступарик Б.М. Шкільництво Галичини (1772 – 1939): монографія. Івано-Франківськ, 1994. 143 с.
78. Сухомлинський В. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. *Вибрані твори*: в 5-ти т. Київ: Рад. школа, 1976. Т. С. 55–208.

79. Традиція. *Академічний тлумачний словник української мови*. URL: <http://sum.in.ua/s/tradycja>
80. Український народний орнамент О.П. Косач / укл. Т. Серебреннікова. Київ: ТОВ «ВД АДЕФ-Україна», 2022, 140 с.
81. Учителі народних шкіл Галичини другої половини XIX – початку XX століття: монографія / Вараниця А.О., Аркуша О.Г. Львів: Вид. ЛНУ, 2018. 316 с.
82. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори. Київ: Рад. школа, 1949. 418 с.
83. Ушинський, К. Д. Вибрані педагогічні твори : у 2 т. Київ : Рад. школа, 1983. Т. 1. 464 с.
84. Федан Т.В. Вивчення декоративно-ужиткового мистецтва як елемент підготовки майбутніх учителів технологій до організації гурткової роботи. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Серія : Педагогічні науки. 2017. Вип. 144. С. 307–310.
85. Франко І. Галицьке краєзнавство. Твори: у 50 т. / Упоряд. О. Гавриленко; Ред. Я. Ісаєвич, В. Сарбей. Київ, 1985. Т.46. Кн.2. С. 116–447.
86. Франко І. Етнографічна виставка в Тернополі Твори: у 50 т. / Упоряд. О. Гавриленко; Ред. Я. Ісаєвич, В. Сарбей. Київ, 1985. Т. 46. Кн. 1. С. 469–479.
87. Франко І. Етнографічна експедиція на Бойківщину Твори: у 50 т. / Упоряд. О. Гавриленко; Ред. Я. Ісаєвич, В. Сарбей. Київ, 1982. Т. 36. С. 68–99.
88. Франко І. Хома з серце Хома без серця Твори: у 50 т. / Упоряд. О. Гавриленко; Ред. Я. Ісаєвич, В. Сарбей. Київ, 1979. Т. 22. С. 7–30.
89. Чепіль М.М. Формування національної свідомості учнівської молоді Галичини (1848–1939 рр.): навч. посіб. Дрогобич: Коло, 2005. 539 с.
90. Шлемкевич М. Загублена українська людина. Київ: МП «Фенікс», 1992. 158 с.
91. Янів В.О. Нариси до історії української етнопсихології / упоряд. М. Шафовал. 3-тє вид., стер. Київ: Знання, 2006. 341 с.

ДОДАТКИ

ПРОГРАМА

шкільної студії художньо-прикладної творчості «Родинні обереги»

Пояснювальна записка

Основною навчально-виховною метою гуртка є розвиток у школярів естетичних смаків, формування потреб і здібностей до мистецької, художньо-трудої діяльності, розширення знань про історію і традиції українського народу, розвиток пізнавальної активності у вивченні й відродженні народних ремесел і промислів, збереженні української культури.

Головні завдання:

- розвиток специфічних для художньо-творчого процесу якостей особистості: художньо-творчої уяви; оригінального, нестереотипного, асоціативно-творчого мислення, художньо-образних якостей зорового сприйняття, спостережливості, зорової пам'яті;
- формування знань і уявлень про народне декоративно-ужиткове мистецтво, народні промисли і ремесла, їх історію та роль у житті людини;
- формування потреб і розвиток здібностей щодо продуктивної художньої творчості, вміння створити художній образ, оригінальну композицію за допомогою різних видів декоративно-ужиткового мистецтва, оволодіння основами художньо-образної мови і виражальними можливостями художніх матеріалів та різних видів художніх технік.

Методичні принципи розвитку художньо-творчих здібностей гуртківців:

- керування художньо-творчим розвитком учнів передбачає врахування вікових та індивідуальних особливостей, регіональних культурних особливостей та традицій, що зумовлює звертання до глибоких коренів народної творчості, проникнення національним духом;
- залучення гуртківців до розуміння змісту та сутності мистецтва повинно здійснюватися шляхом особистісно-емоційного сприйняття художньої інформації; саме таким чином досягається духовно-моральне й естетичне виховання учня, пробудження в його душі почуттів добра, краси, гармонії, чуйності.

Орієнтовний тематичний план занять

№ п/п	Назва теми	Кількість годин		
		разом	теор.	практ.
1.	Вступ. Родинні обереги.	2	2	-
2.	Український національний дизайн	10	4	6
3.	Народна вишивка, її значення у житті і побуті українця	8	4	4
4.	Рушник. Значення рушника у житті людини.	42	4	38

5.	Особливості використання вишитих виробів в оформленні інтер'єру.	40	4	36
6.	Складання орнаментальних композицій художнього виробу.	36	4	32
7.	Опорядження вишитих виробів	4	2	2
8.	Захист творчого проєкту	2	2	-
Всього:		144	26	118

ЗМІСТ

1. Вступ. Родинні обереги.

Ознайомлення з планом роботи гуртка. Екскурсія у краєзнавчий музей. Декоративно-ужиткове мистецтво як джерело для розвитку українського національного дизайну, середовища. Атрибути й декорації календарно-обрядових свят українців у художньому оформленні інтер'єрів. Сімейні традиції, їх історія і вшанування.

2. Український національний дизайн

Загальні відомості з історії інтер'єру, національні традиції. Кольорове вирішення інтер'єру. Поєднання кольорів і фарб окремих приміщень. Гармонійне і контрастне поєднання кольорів і фарб. Холодні і теплі кольори в квартирі. Їх підбір для окремих кімнат. Текстиль у квартирі, узор тканин, їх залежність від площі квартири. Інтер'єр і твори декоративно-ужиткового мистецтва. Благоустрій житлових приміщень і офісів. Інтер'єр сільського будинку.

3. Народна вишивка, її значення у житті і побуті українця

Локальні особливості української народної вишивки. Організація робочого місця. Матеріал та інструменти, необхідні для роботи. Гігієна праці і виробнича санітарія. Поняття рапорту, візерунка, орнаменту. Види орнаменту. Знаки-символи в українській вишивці. Колористика в українській народній вишивці. Види вишивальних технік. Художні й технічні характеристики різних швів. Особливості виконання. Роль мережок у композиції вишивок.

Машинна вишивка як сучасний спосіб художнього оздоблення текстильних виробів. Аплікації.

Декоративні особливості аплікації, їх використання у створенні стилізованих композицій.

4. Рушник. Значення рушника у житті людини.

Види рушників. Регіональні особливості, орнаментика та колористика рушника. Композиція рушника. Техніки декорування рушників. Засвоєння техніки виконання початкових, лічильних, рушникових, крайових, низинкових, рідкісних швів. Засвоєння техніки виконання зразків мережок.

5. Особливості використання вишитих виробів в оформленні інтер'єру.

Серветки, наволочки, доріжки, види, художнє оздоблення. Тематичні композиції, вітальні листівки. Особливості використання вишитих виробів в оформленні інтер'єру. Складання орнаментальної композиції, особливості поєднання різних технік, підбір кольорів, матеріалу.

6. Складання орнаментальних композицій художнього виробу.

Робота над проектом. Підбір або розробка і доповнення орнаментальної композиції вивченими швами. Підбір технік, матеріалу для вишивання виробу. Кінцева обробка виробу.

Виготовлення декоративних виробів у техніці вишивки за ескізами учнів: декоративні серветки, доріжки, тематичні композиції, подушки, рушники.

7. Опорядження вишитих виробів

Догляд за вишитими виробами, прання, крохмалення, прасування. Контроль якості виробу.

8. Захист творчого проекту

Підготовка доповіді на захист виконаної роботи за власним задумом. Організація студентської виставки творчих робіт.

Література

1. Антонович Є.А., Захарчук-Чугай Р.В., Станкевич М.Е. Декоративно-прикладне мистецтво. Львів : Світ, 1992. 272 с.
2. Антонович Є.А., Проців В.І., Свид С.П. Художні техніки у школі : навч.-метод. посіб. Київ : ІЗМН, 1997. 312 с.
3. Булашев Г. Український народ у своїх легендах. Київ : Довіра, 1993. 413 с.
4. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. у 2-х т. Київ: Оберіг, 1993. 592 с.
5. Ганжа П. Таємниці українського рукомесла. Київ : Мистецтво, 1996. 190 с.
6. Гасюк О.О., Степан М.Г. Художнє вишивання: Альбом. Київ: Вища школа, 1989. 186 с.
7. Гнатюк М.В. Образотворче і декоративно-прикладне мистецтво (основи образотворчої грамоти) : навч.-метод. посіб. Івано-Франківськ : Ярина, 2016. 196 с.
8. Декоративно-прикладне мистецтво з практикумом у навчальних майстернях: метод. рекомендації. / укл.: Є.А. Антонович, М.Р. Селівачов, С.П. Свид. Київ : РНМК, 1990. Ч. III. 100 с.
9. Декоративно-ужиткове мистецтво : словник. у 2 т. / Я.П. Запаско, І.В. Голод, В.І. Білик, Я.О. Кравченко, С.П. Лупій та ін. / за заг. ред. Я.П. Запаска. Львів: Афіша, 2000. Т. 1. 364 с.; Т. 2. 400 с.
10. Захарчук-Чугай Р.В. Українська народна вишивка. Західні області УРСР. Київ: Наукова думка, 1988. 190 с.

11. Знаки 155 стародавніх українських вишивок. Київ: Соняшник, 1992. 78 с.
12. Історія української культури / за заг. ред. І. Крип'якевича. Львів: Видання Івана Тиктора, 1937. 346 с.
13. Кара-Васильєва Т.В. Українська сорочка: Альбом Київ: Томіріс, 1994. 76 с.
14. Кара-Васильєва Т.В., Заволокіна А.О. Українська народна вишивка. Київ: Либідь, 1996. 180 с.
15. Кривавич Д.П., Овсійчук В.А., Черепанова С.О. Українське мистецтво: навч. посіб. у 3-х ч. Львів : Світ, 2003. Ч. 1. 256 с.; 2004. Ч. 2. 268 с., 2005. Ч. 3. 268 с.
16. Кульчицька О.А. Орнамент трипільської культури і українська вишивка ХХ ст. Львів: Атлас, 2015. 184с.
17. Кульчицька О.Л. Народний одяг західних областей Української РСР. Київ: Вид-во АН УРСР, 1959. 74 табл.
18. Литвинець Є.М. Голки, нитки, намистинки. Київ: Веселка, 2021. 168с.
19. Маслова М. Вишивка. Братислава, 1979. 124 с.
20. Матейко К.І. Український народний одяг. Київ: Наукова думка, 1977. 102 с.
21. Мошинська О. Книга українських вишивок. Нью-Йорк: Хвилі Дністра, 1980. 198 с.
22. Нариси з історії українського декоративно-ужиткового мистецтва / ред. колегія: П. Жолтовський, Ю. Лащук, О. Чарновський. Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1969. 192 с.
23. Народні художні промисли України: Довідник. Київ: Наукова думка, 1966. 96 с.
24. Ніколаєва Т.О. Історія українського костюма. Київ: Либідь, 1996. 146 с.
25. Сорокина Л.М. Вчимося вишивати: Альбом. Київ: Рад. школа, 1986. 94 с.
26. Український народний орнамент О.П. Косач / укл. Т. Серебреннікова. Київ: ТОВ «ВД АДЕФ-Україна», 2022, 140 с.

Програма вивчення народного промислу, поширеного в регіоні

1. Назва населеного пункту.
2. Перша письмова згадка, перекази, легенди, які пов'язані з виникненням населеного пункту.
3. Походження назви населеного пункту.
4. Археологічні пам'ятки та знахідки, які були знайдені поблизу населеного пункту.
5. Дані про видатних і відомих жителів населеного пункту.
6. Поширений вид народних ремесел і промислів на території населеного пункту.
7. Родовід сім'ї або інших відомих родин, які володіли тим чи іншим ремеслом.
8. Обряди та свята, пов'язані з використанням предметів декоративно-ужиткового мистецтва.
9. Додатки (ілюстрації, малюнки, світлини).

Брейн-ринг на тему «Художні ремесла мого краю»

1. Кожна команда чи учасник за 2-3 хвилини повинні написати якомога більше назв видів декоративно-ужиткового мистецтва. За кожну правильну відповідь нараховується 1 бал.

Завдання можна ускладнити: назвати матеріал, інструменти та типологію виробів кожного виду.

2. Вчитель показує предмети декоративно-ужиткового мистецтва а учні розповідають обряди або свята у яких обов'язково використовували ці предмети (рушник, писанка і т.д.). За кожну правильну відповідь команді (учаснику) видається жетон, а вкінці конкурсу підраховується їх кількість.

Конкурси команд або окремих учнів у грі «Поле чудес» з відгадуванням назв і термінів, пов'язаних з історією, географією, літературою та мистецтвом краю.